

Съфинансирано от
Европейския съюз

Deliverable D3.4

Dream UP Aim UP

Проект Мечтай Смело Цели се Високо

**„Интегрирани общностно-центрирани услуги за превенция на
детските бракове сред ромите в България“**

НАРЪЧНИК

**за превенция на детските бракове сред ромите в България:
Методика и инструменти**

Co-funded by the
European Union

Този документ е финансиран от Европейския съюз. Изразените възгледи и мнения обаче са само на авторите и не отразяват непременно мнението на Европейския съюз или на Европейската комисия. Нито Европейският съюз, нито финансиращият орган могат да носят отговорност за тях.

Съдържание

1	Въведение: цели и предназначение на Наръчника	4
2	Детските бракове в обособени общности – проблеми и рискове	6
2.1	Контекстът.....	6
2.2	Заклучения и препоръки от теренното проучване в изолирани ромски общности	7
2.2.1	Обобщени изводи	7
2.2.2	Препоръки към подходите и методите за борба с явлението детски брак.....	9
3	Защо са нужни целеви интервенции за спиране на детските бракове в обособени общности	13
3.1	Специфика на рисковете и общностната среда	13
3.2	Същност и цели на превенцията на детските бракове в изолирани общности.....	15
3.3	Специфични подходи	15
3.4	Обхват на партньорствата и заинтересовани страни	17
4	Възможности за общностна работа и широка превенция в социалните услуги.....	18
4.1	Методика на социалната услуга общностна работа (СУОР)	19
4.1.1	Основни характеристики	19
4.1.2	Етапи и цикъл на предоставяне на услугата „Общностна работа“	21
4.2	Мобилна превантивна общностна работа (МПОР).....	25
4.3	Проактивен подход за идентифициране на рисковите групи - картографиране.....	27
4.4	Вход и достъп на деца и семейства до социални услуги и интензивна подкрепа	29
5	Общностна работа и програми за превенция на детските бракове	32
5.1	Програмен подход и общностна работа в социалните услуги	32
5.2	Разработване на пакет от програми.....	33
5.3	Програми за широка превенция и промяна на нагласите към домодерните семейни модели в изолирани общности.....	36
5.3.1	Обхват и съдържание, целеви групи	36
5.3.2	Методи и инструменти за дълбочинна общностна работа	37
5.3.3	Комуникация за развитие, информационни кампании	42
6	Интензивна подкрепа при непосредствен риск или случай на детски брак	44
6.1	Цели и целеви групи	44
6.2	Услуги/механизми за осигуряване на достъп до правосъдие и защита от насилие на (потенциални) жертви.....	45
6.3	Принципи и норми, подходи на работа в подкрепа на дете в риск.....	47
6.4	Управление на случай – на дете и на семейство/домакинство в риск	48
6.5	Обхват и съдържание на услугите	48
6.5.1	Оценка на риска и план за подкрепа на семейството / домакинството в риск	49
6.5.2	Услуги и дейности за интензивна семейна подкрепа.....	53
7	Методи и стъпки за създаване на мрежи от партньорства в подкрепа на общностната работа.....	55
7.1	Междусекторно партньорство и взаимодействие с институции	55
7.2	Изграждане на мрежа от доброволци в общността за подкрепа на мобилните екипи.....	56
8	Приложения	58
8.1	Списък на приложенията към Наръчника в електронен формат.....	58
8.2	Приложение 2: Правни аспекти	58
8.3	Приложение 3: Образци на документи при случаи на насилие.....	63

Използвани съкращения

АЗ	Агенция по заетостта към МТСП
АКСУ	Агенция за качество на социалните услуги
АСП	Агенция за социално подпомагане към МТСП
ДАЗД	Държавна агенция закрила на детето
ДБТ	Дирекция Бюро по труда
ДСП	Дирекция Социално подпомагане
ЕС	Европейски съюз
ЗЗД	Закон за закрила на детето
ЗЗДН	Закон за защита от домашно насилие
ЗСУ	Закон за социалните услуги
ИСП	Интензивна семейна подкрепа
КПД	Конвенция за правата на детето
КСУ	Комплекс за социални услуги
КРБ	Конституция на Република България
МКБППМН	Местна комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни
МОН	Министерство на образованието и науката
МПОР	Мобилна превантивна общностна работа
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
НПО	Неправителствена организация
НСИ	Национален статистически институт
ОЗД	Отдел закрила на детето към ДСП
ППЗСУ	Правилник за прилагане на закона за социалните услуги
РДСП	Регионална дирекция социално подпомагане
РЗИ	Регионална здравна инспекция
РУО	Регионално управление на образованието към МОН
СУОР	Социална услуга общностна работа
ТГД	Тематична групово дискусия/интервю
ЦНСТ	Център за настаняване от семеен тип
ЦОП	Център за обществена подкрепа
ЦРДУ	Център за работа с деца на улицата

1 Въведение: цели и предназначение на Наръчника

Настоящият наръчник е разработен в рамките на проекта „Мечтай смело, цели се високо: Интегрирани общностно-центрирани услуги за превенция на детските бракове сред ромите в България“ (март 2023 – февруари 2025). Проектът е финансиран от ЕС и се изпълнява от консорциум на български граждански организации с координатор фондация С.Е.Г.А. – Старт за ефективни граждански алтернативи и партньори – фондация Рома-Лом и сдружение Закрилници.

Целта на проекта е да допринесе за прекратяване на вредната практика на детските бракове в България, като въоръжи специалистите с методика и практически инструменти за превенция на вредните практики, насочена към общността, която да насърчава ромските момичета за лични постижения отвъд границите на изолацията и да променя традиционните нагласи в изключените ромски и други етнически общности.

Стратегията на проекта следва логиката на демонстрационното моделиране, което е доказало ефективността си при трансформиране на социални политики и услуги, със следните основни интервенции:

- Първо, кабинетно и качествено теренно проучване на определящите вътрешни и външни фактори за запазване на вредните практики на детските бракове в изолираните общности;
- Второ, разработване на методика за социални услуги и общностна работа с иновативни подходи и набор от инструменти за предотвратяване на детските бракове;
- Трето, тестване на инструментариума от пилотни доставчици на услуги и общностни организации, прецизиране и финализиране на методиката за справяне с детските бракове;
- Четвърто, разпространение на иновативната методика чрез застъпничество, насърчаване и изграждане на капацитет за нейното прилагане от специалисти в социалните услуги и организации за общностно развитие в България.

Наръчникът е разработен на основата на изводите и препоръките от качествено теренно проучване на нагласите в 10 изолирани ромски общности, които очертават съдържанието и същността на социалната и общностната работа за превенция на детските бракове. Използвани са също изводите от прегледа на добрите практики и научените уроци от услуги и проекти в България и някои европейски страни. Подробният доклад за резултатите от теренното проучване и публикуваната книга „Мечтай Смело, Цели се Високо: Предизвикателствата пред борбата с детските бракове в България“ се ползват като ресурс за осмисляне на спецификата на проблемите и смисъла на избраните подходи за подкрепа и превенция. (Вж. електронното приложение Е1). Докладът за правната рамка, разработен от адв. Петко Петков, е включен в приложенията към Наръчника като ресурс. Той би подпомогнал заинтересованите страни при предприемане на мерки в случаи на детски бракове и ранни раждания.

Същевременно, технологията, структурирането и организацията на услугите стъпва на Методиката за предоставяне на социалната услуга общностна работа (СУОР), разработена и тествана в рамките на проекта на УНИЦЕФ България за „Пилотното прилагане на европейската гаранция за детето в България. Фаза III от Подготвителното действие на Европейската комисия“ с финансиране от Европейския съюз.

Наръчникът се допълва и актуализира с препоръките от тестването на 6 места: от Центрове за обществена подкрепа в Нови пазар, Бургас, Казанлък и Монтана и в работата на НПО – от Фондация „Рома-Лом“ и от Фондация „Бъдеще“ в Ракитово. Ромски момичета и момчета и млади мъже, родители, баби и дядовци са подкрепени директно по време на тестването на подходите, инструментариума и иновативните програми за превенция, насочени към общността. След анализа на резултатите и препоръките от тестването наръчникът е консултиран с специалисти в социалните услуги и финализиран за ползване от социалните услуги и НПО.

Методическите насоки са разработени от работна група въз основа на практическия опит от екипите на Фондация С.Е.Г.А. – Старт за ефективни граждански алтернативи, Сдружение „Закрилници“ и Фондация „Рома-Лом“.

Наръчникът за превенция на детските бракове има две основни цели:

1. Да допринесе за прекратяване на детските бракове в България чрез снабдяване на професионалистите в делегираните от държавата социални служби и НПО с насочени към общността методика, знания, ресурси и умения за защита на насилието и превенция на тези вредни практики в ромските общности.
2. Да се създадат условия за подобряване на достъпа до развитие за ромски момичета и млади жени чрез насърчаване на иновативна подкрепа, насочена към общността:
 - (а) за насърчаване на ромските момичета да мечтаят и да се стремят към лични постижения извън границите на изолирания квартал, и
 - (б) за мобилизиране на вътрешния потенциал на общността за промяна на нагласите и преодоляване на вредните традиционни семейни модели, лишавачи ромските жени от лична и икономическа независимост.

Наръчникът „**Мечтай Смело, Цели се Високо**“ си поставя чисто практически, а не академични задачи. Разписаната методика с включения инструментариум и ресурси от знания и информационни материали имат амбицията да оформят цялостен методически пакет за социални услуги и общностна работа, който да се предостави за прилагане в практическата работа на:

- (а) **Професионалисти и доставчици на услуги** - държавно-делегиран центровете за социални услуги и други доставчици на услуги, социални работници, социални асистенти, психолози, други специалисти. Предложената методика е приложима особено при предоставяне на специализираната „социална услуга общностна работа“ (СУОР) и на общодостъпната услуга „мобилна превантивна общностна работа“ (МПОР).
- (б) **Ромски и про-ромски НПО**, които работят за общностно развитие в обособени общности, общностни работници и фасилитатори, включително здравни и образователни медиатори.
- (в) **Образователни и младежки институции** - училища, младежки центрове с целеви програми в тази сфера.

Институциите на национално и местно ниво и ключови заинтересовани страни – експертите в Министерство на труда и социалната политика, Агенцията за социално подпомагане, Агенцията за качество на социалните услуги, Държавната агенция за закрила на детето, Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси, общинските администрации – ще разполагат с адекватна методика и ресурси, които да им помогнат при планирането и организирането на иновативни превантивни услуги срещу детските бракове и да допринесат към усилията им за подобряване на социалните услуги в страната.

В крайна сметка **дългосрочните ползи от приложението на методиката** ще бъдат за изолираните ромски общности в България със специален фокус върху ромските момичета/жени и ромските младежи, които ще получат по-компетентни услуги и подкрепа за общността, предоставяни от обучени професионалисти в социалната система и граждански организации. Специалният фокус е върху ромски момичета и млади жени – живеещи в изолирани квартали, които са съзнателни и/или несъзнателни жертви на вредните практики на детски бракове и ранни бременности, и момичета, застрашени да попаднат в капана на ранните бракове.

2 Детските бракове в обособени общности – проблеми и рискове

2.1 Контекстът

Ранните бракове се срещат в почти всеки регион на света. На всеки 3 секунди, някъде, едно момиче под 18-годишна възраст се омъжва. Под термина "ранен брак" се приема всеки съюз, в който един или и двамата партньори са по-млади от законната възраст, разрешена за брак. Проучвания на УНИЦЕФ разкриват, че този проблем е съществен в Централна и Източна Европа, особено в ромските общности там. Проблемът не е необичаен в други европейски държави, където живеят ромски общности. Изследване на Европейския център за правата на ромите, както и доклади на международни организации показват, че браковете между деца продължават да се практикуват в ромските общности в Албания, Босна и Херцеговина, България, Гърция, Косово, Македония, Молдова, Черна гора, Румъния, Турция и Украйна и в мигрантските ромски общности в някои западноевропейски страни като Италия. Където и да се случи, ранният брак е вредна практика, свързана с нарушаване на основните права на детето за здравословен живот, образование и сигурност. Тя представлява най-разпространената форма на сексуално насилие, особено за момичета, компрометираща тяхното развитие и често води до ранна бременност и социална изолация. Използват се различни подходи и политики за ограничаване на феномена на национално и европейско равнище. Наблюдава се напредък към модернизиране на ромското семейство, но все още проблемът ранни бракове е сериозен за много от неговите групи.

Уговорените ранни бракове са посегателство срещу младите хора (и по-специално срещу младите жени). Те, обаче, не се възприемат като насилие в изолираните общности. Ранните бракове обикновено водят до отпадане от училище (особено при момичетата) и прекратяване на личностното развитие и реализация на жертвите. Въпреки че тази практика е забранена от закона, все още не се полагат достатъчно последователни усилия за нейното предотвратяване и преустановяване. От една страна, консервативните семейства все още я възприемат като заслужаваща уважение традиция и един вид традиционна грижа за техните деца, без да си дават сметка, че това нарушава правата и благосъстоянието на децата им. Ето защо те я продължават от поколение на поколение.

От друга страна, държавните институции, отговорни за предотвратяване на подобни практики (училища, социални служби, полиция, и т.н.), не разполагат с познания как да предотвратят и да реагират на това. Освен това, те често не осъзнават същността на проблема. Обикновено те са пасивни в намесата във вредните практики в рамките на изолираните етнически общности или го правят, без да ангажират ромските неформални лидери и активисти, което води до провал на интервенцията. Към момента не съществуват последователни усилия за координирана работа на отговорните институции и самата ромска общност за предотвратяване на насилствените / ранните бракове.

През последните години „ранните бракове“ в изолирани ромски общности (следва да изясним още от самото начало, че това в действителност е съжителство, създаване на семейство и не е истински "брак" от правна гледна точка) са се превърнали в тема, която стои все по-високо в политическия дневен ред както на националните, така и на европейските институции, поради разнообразните аспекти-следствие на тази престъпна практика.

Често това води до преждевременно напускане на училище, последвано доста скоро от ранни раждания, тъй като според традиционните и маргинализирани семейства от омъжената жена се очаква да докаже, че може да ражда: тя е високо ценена като продължител на семейството и, в случай че не може да изпълни тази роля, тя бива белязана с една от най-тежките стигми. Често ранните бракове са неизбежно следвани от различни форми на домашно насилие, разводи, спонтанен аборт и разнообразни заболявания сред родилките. Следователно можем да видим цяла поредица от

негативни явления, по отношение на които ние, като европейско общество, трябва да бъдем много отговорни.

Същевременно е налице цял набор от стереотипи, съществуващи в мнозинството, стигматизиращи ромската общност и ромските традиции и ценностни системи. Поради липса на знания и информираност много хора смятат ранните бракове за типична ромска традиция, докато, тъкмо напротив, те са обичай, характеризиращ всички традиционни общества. Затова и много от институциите не реагират, когато се натъкнат на случай на ранен брак, защото считат това за проблем на ромската общност, в който не трябва и не могат да се намесват. Други митове и стереотипи засягат "купуването и продаването" на млади момичета от ромски произход, считането на раждането на 12-годишна възраст за обща практика и така нататък.

Всичко казано по-горе е резултат от липсата на информация, недостатъчни изследвания в тази област и липсата на адекватна дискусия с участието на представители на ромската общност.

2.2 Заключение и препоръки от теренното проучване в изолирани ромски общности

2.2.1 Обобщени изводи

Наличните изследвания и наблюденията от теренното проучване показват, че основните причини за детските бракове се коренят в закъснялата модернизация в затворените ромски общности. Социалната изолация и тенденциите към автосегрегация на общността от макрообществото способстват за съхраняване на традиционни социални норми, домодерни семейни модели, практики и поведенчески модели, представи за успех/развитие и личностна реализация на хората от общността.

Домодерните семейни модели продължават да налагат практиката на детските бракове и ранните раждания, строгата йерархия на авторитетите в домакинството и зависимостта на младите от старшите поколения на родители и прародители. От ключово значение е все още устойчивата традиционна социална норма за девственост на момичето, която повечето случаи измества най-добрия интерес на младите хора за личностно развитие и професионална реализация. Когато „честта“ на момичето и семейството е застрашена, предпочитаният избор на родителите, а нерядко и на младите хора, обичайно е преждевременният брак пред образованието и перспективите за бъдеща реализация в живота.

От теренното проучване се извеждат следните **фактори, които играят ключова роля за устойчивото продължаване на традиционните семейни модели**. Съответно, тези фактори следва да бъдат адресирани от услугите/програмите за превенция на детските бракове и ранните раждания в изолираните ромски общности:

- **Социалната изолация на сегрегирани ромски общности, дискриминацията и отхвърлянето на ромите от мнозинството** се отразяват негативно върху самочувствието, самооценката и желанието за развитие на младите роми. Жизнените планове без алтернатива са затворени в границите на общността/махалата. Изолацията и автосегрегацията формира мрежа от зависимости: на личността – от семейството/домакинството, на домакинството – от социалните мрежи за подкрепа вътре в махалата. Тези зависимости превръщат общественото мнение в махалата в доминантна за поведенческите модели и житейския избор на отделната личност. Съответно младите хора и техните семейства се съобразяват и измерват своите решения през общественото мнение в махалата и оценката от общността, които изместват на втори и трети план нормите и ценностите в макрообществото.
- **Социалното изключване генерира комплексни проблеми и рискове за младите хора, семействата и общностите** във всички сфери на живота – образование, заетост, здравеопазване, жилищни условия, участие в обществения живот, във вземането на решения

и прочие. Комплексните рискове се наслагват в обособените етнически общности поради бедността и социалното изключване – те влияят върху всеки отделен риск като многократно го засилват и съответно поставят решаването му в зависимост от другите рискове и обстоятелства в живота на семейството.

- **Многомерната уязвимост на ромските семейства в маргинализираните зони** – в т.нар. „гето в гетото“, които са двойно изолирани и дискриминирани както от своята общност, така и от макрообществото. Процесите на маргинализация в най-уязвимите семейства допълнително увеличават комплексните рискове. В условията на крайна бедност и двойна социална изолация в зоните на т.нар. „гето в гетото“ липсват базови жизнени условия и ресурси, които са налични при други семейства от общността.
- **Доминирането на жизнените стратегии за оцеляване вместо стратегии за развитие и личностна реализация** поради бедността, ниското образование и неграмотност, нарушения достъп до заетост и възможности за създаване на доходи. Тежестта на приоритетите за оцеляване променя мисленето и нагласите на родителите с различно мерило за това, какво е добро и какво е достатъчно за развитието на децата и младите хора. Когато в две и повече поколения се повтаря моделът на трайно безработните родители, в живота на децата и младежите липсва примерът на редовната заетост, всеки ден с работно време. Трайната безработица в маргинализираната общност означава също трайно излизане от българоезичната среда, прекъсване на общуването в макрообществото, което рефлектира върху мотивацията за образование и редовно посещаване на училище, върху нагласите за интеграция. Без хоризонт за бъдещето и без подкрепа, децата са застрашени, ако ли не обречени, да се затворят и да повтарят модела на своите родители и да „потънат“ в спиралата на маргинализацията.
- **Езиковата бариера и затруднената комуникация с макрообществото** поради недостатъчното владение на български език от родителите и от децата в някои обособени етнически общности.
- **Ограничената или липсваща здравна грамотност** и информираност за семейното планиране, за здравните рискове за момичетата от съжителството в детска възраст, ранната бременност и раждане.
- **Дискриминацията от страна на мнозинството** продължава да подхранва нагласите на изолираната общност към самозатваряне и недоверие, наслоено от десетилетия, спрямо външните за общността – институции, доставчици на услуги, професионалисти. А това затруднява адекватната оценка на рисковете, взаимното разбиране и често блокира изграждането на доверителната връзка с потребителя, необходима при предоставянето на социални услуги.

Теренното проучване потвърждава хипотезата, че изолацията обуславя устойчивото придържане към социални норми от домодерните семейни модели, включително детските бракове и ранните раждания. Вътрешно-семеината властова йерархия и ролята на свекървата при вземането на решенията за ежедневието и бъдещето на младото семейство/децата в много случаи предопределя запазването на вредни родителски практики и остарели модели на възпитание. Тя отнема правата на майката на избор и вземане на решения за децата, за нейното образование и бъдеще на семейството. Вътрешните социални мрежи, зависимости и взаимни влияния вътре в общността спомагат за оцеляването на отделни семейства, но същевременно те са съществен фактор, който влияе върху резултатите от социалната работа, насочена към промяна на нагласи и поведение (на родители, семейства, деца).

Изоляцията и затвореността на общностите, зависимостта от общественото мнение в махалата, са фактори, които определено способстват за продължаване на практиките на ранния брак чрез запазването на традицията за девствеността на момичето. За ефективността на програмите и социалните услуги е необходимо професионалистите да отчитат спецификата и силата на въздействие

на живота в затворена общност върху социалните норми и родителските практики. Тези и други фактори отличават работата със социално изключени семейства и общности от подкрепата към семейства в условно наречена „стандартна“ ситуация – семейства, които не са подложени на постоянния натиск от затвореността на общностната среда. Практиката показва, че под този натиск рискът лесно се възвръща.

2.2.2 Препоръки към подходите и методите за борба с явлението детски брак

Намаляването и постепенното премахване на детските бракове и ранните раждания в юношеска възраст изисква системна и дългосрочна общностна работа за адресиране на комплексните рискове и фактори, които поддържат тези вредни практики в изолираните етнически общности. Такива услуги могат да се предоставят от центрове за социални услуги, разкрити с държавно-делегирано или проектно финансиране, както и от ромски и проромски граждански организации, които работят директно в целевите общности.

Необходимо е да се изгради мрежа от партньори, предоставящи социални, здравни и образователни услуги, които да работят в синхрон и да бъдат в подкрепа на изолираната общност. Въпреки наличната система от услуги, все още центрове за социални услуги не са развили работеща мрежа от партньори от здравни и образователни услуги. Наличието на център, който работи в самата общност е предпоставка за развитие на координирани и всеобхватни програми за превенция. Важно е центърът на услугите да е на познато, видимо и достъпно място за всички в обособената общност, а също така да се инвестира в мобилни екипи, които работят на терен.

Изводите от теренното проучване показват, че услугите за подкрепа и превенция на детските бракове трябва да обхванат не само подрастващите и младите хора, техните родители, но и общността, в която живеят. Необходимо е първоначално да се стигне до родителите, особено до родителите на младите ромски момичета. Интервенциите и подкрепата трябва да бъдат специфично фокусирани върху различните целеви групи. Въз основа на изводите от теренното проучване се препоръчва услугите и програмите да се структурират в две големи направления със специфични цели, обхват на целевите групи и дейности /интервенции:

Направление 1: Широка превенция на детските бракове, насочена към:

- Промяна на нагласите в ромските общности към домодерните семейни модели и социални норми, която да формира благоприятна общностна среда за прекъсване на повтаряемостта на модела на детския брак от новите поколения. Системна работа с децата и семействата - подкрепа за ново мислене за планирането на живота, рационално осмисляне на визията за бъдеща реализация и мотивиране за образование и професионална квалификация.
- Промотиране на алтернативи за личностна реализация, нагласа и умения за осмислен и рационален избор, които да изместят детските бракове в приоритетите на подрастващите и юношите от обособените етнически общности. Подкрепа за осъществяване на желаното образование и професионална реализация, развиване на мотивацията и практическите умения на подрастващите за личностна реализация - как да превърнат мечтата си в действие.

Повечето от ромските момичета в риск са на възраст от 14 до 18 години, но програмите за превенция трябва да включват и ромски момичета в училище на 19 години (като се има предвид възрастта за завършване на средно образование в България), мотивирайки ги да завършат, вместо да отпаднат от училище точно преди дипломирането си. Ромските родители, баби и дядовци, както и момчетата и младите мъже също трябва бъдат обхванати от услугите и програмите за превенция, насочени към общността.

Направление 2: Подкрепа за подрастващите момичета и за младежите вече встъпили в ранно съжителство, насочена към:

- Адресиране на рисковете за родените в семейството деца и развиване на родителски умения на младите родители, превенция на насилието.
- Минимизиране на негативните последици от детския брак за младите родители със специален фокус върху ромските момичета чрез гъвкави програми за връщане в образованието, развиване на личностни умения, достъп до заетост и други. Здравна грамотност и услуги за семейно планиране, насочени към превенция на ранните раждания и поне към отлагане на второто раждане от детето-майка.
- Работа с новото семейство на момичето и с цялото домакинство за еманципация на младото семейство от властта на свекървата чрез постепенно излизане от зависимостта от по-старото поколение, развиване на отговорността на младите за грижата и бъдещето на семейството, утвърждаване на самостоятелност и вземане на отговорни решения за техния живот. Подкрепа към младата снаха за еманципацията ѝ като майка и член на домакинството.

Профилът на персонала в комплексите за социални услуги, които работят за превенция на детските бракове предполага:

- Мултиетничен екип: Включване на хора от общността в екипите за общностна и социална работа, като е необходимо тези хора да са от авторитетни семейства в съответния квартал, за да имат влияние в общността.
- Мултидисциплинарен екип: Общностните работници, социалните работници и медицинската сестра, които работят директно в ромските общности, да бъдат подкрепяни при нужда от специалисти от другите услуги в КСУ като психолог, педагог, юрист и други.
- Препоръчително е да се разработят и прилагат стандарти за качеството на услугите, измеримо чрез постигнатите резултати. Да се спазват ясни изисквания и стандарти за подбора и работата на персонала, включително за здравните медиатори и социалните работници, които подкрепят изпълнението на услугите.
- Човешкият фактор е от ключово значение за адекватността и ефекта от услугите, но не е нормално качеството на услугите да зависи предимно и само от човешкия фактор – от мотивацията и отдадеността на екипа. На базата на опита от пилотиране на социални услуги, както и от наблюденията върху дейността на здравните медиатори (включително в рамките на настоящото проучване) не можем да не алармираме за риска от изкривяване на добре замислени и структурирани иновативни услуги поради неадекватност на персонала или подмяна на иновативните подходи с добре познати рутинни, но неадекватни интервенции.
 - Затова препоръчваме добре да се осмислят и разработят стандарти за качество, които да измерват доколко и как се прилагат подходите и методите на работа, а не само съответствието с бюрократични процедури и документация. Новата методика трябва да предложи развитие на ефективни услуги, които да са мобилни и гъвкави при работа на терен.
 - Разработване на ясни схеми за взаимодействие между специалистите от социалните, здравните и образователните услуги.
 - Въвличане на местни хора с положително влияние и добър пример, като част от входа за изграждане на доверие в изолираните общности.
 - Оказване на постоянна подкрепа и обучения на екипите, които да развиват умения и да придобиват знания за работа в общността.

Препоръчителни подходи за общностна работа, насочена към широката превенция на детските бракове:

- **Интегриран подход** за адресиране на комплексните причини и общностни фактори, които създават рискове за детски бракове. Паралелно е необходима подкрепа на семействата за преодоляване на социалното изключване – за образование, достъп до заетост, здравни услуги, достъп до лични документи и пр.
- **Проактивен подход** – мобилна работа на място в общностите и картографиране за ранно идентифициране на рисковете и потребностите в семействата преди най-тежките последици от детския брак и ранните раждания да са белязали живота на момичетата и младежите.
- **Гарантиране на прякото участие на етническите общности.** Промяната на нагласите и социалните норми става вътре в общността и може да бъде провокирана от агенти на промяната от самата общност. Политиките и дейността на институциите, включително централите за социални услуги и училищата, които са външни за изолираните общности, могат да създадат условия в подкрепа на процеса, но не могат да го водят вътре в общността.
- **Широката превенция изисква мобилизиране на потенциала на самата общност за промяна** чрез привличане на ключови актьори от общността като агенти на промяната. Промяната на нагласи и поведенчески модели трябва да дойде отвътре от самата общност, за да има ефект. Това се случва на две нива. Първо, чрез включване на хора от общността в екипа - професионалистите от социалните и другите публични услуги ще подобрят ефективността си като привлекат в екипите си представители на етническите общности, на които оказват подкрепа. Второ, привличането на ключови актьори от общността, които да работят за промяна на нагласите като достигнат до много широк кръг от хора от различни поколения и социални страти. Спечелването на съюзници като агенти на промяната е част от интервенциите и услугите за превенция (чрез работа със свекърви, с авторитети в общността, ролеви модели от успели жени и мъже, местни лидери, пастори, активисти).
- **Специфичност на подкрепата, адаптирана към ситуацията и особеностите на конкретната общност:** Подкрепящите услуги и програмните интервенции следва да бъдат адаптирани на основата на оценка на специфичните рискове, проблеми, нужди и възможности на индивида, семейството, общността. Обхватът на картографирането като метод за събиране на информация за рисковете може да бъде разширен към семейните модели и етно-културните кодове в общността.
- **Програмен подход** – по същество програмният подход представлява систематизирана интервенция за преодоляване на конкретни проблеми и конкретен отговор на потребностите на дадена специфична рискова група или на няколко рискови групи, идентифицирани по време на картографирането на уязвимите общности. Програмният подход улеснява структурирането на интервенциите за превенция на детските бракове с ясен фокус върху връзката на дейностите с целите и очакваните резултати в целевите общности. Инициаторите и изпълнителите на програмите трябва да са наясно с какви проблеми ще се сблъскат по време на работа. Най-големият проблем е входът към кварталите.
Важно е, когато се създава връзка между социалните работници и хората, тази връзка да се поддържа за бъдеща работа. Широката превенция трябва да обхване цялото семейство и неговата социална среда в общността. А паралелно трябва да се работи върху промяна на представите за бъдещето и осмисляне на реалните възможности за развитие, които имат младите хора в живота.
- **Дългосрочност на програмите за широка превенция** – продължителната и системна работа в общността е задължителна за постигане на резултати. Промените в нагласите изискват време,

постоянно и продължително въздействие в затворените общности и особено в зоните на крайна маргинализация. (Както е известно от опита в общностното развитие, е възможно да се извади човека от гетото, но е нужно дълго време, за да се извади гетото от човека.)

- **Мултисекторен подход, партньорство и взаимодействие** на социалната, здравната, образователната система, правосъдие и администрация - включване на училища, здравни институции, полиция и прокуратура, местни власти и др. в планирането и изпълнението на социалните услуги и програмите за превенция на детските бракове. Училищата са важен фактор, те могат да помогнат на младите да имат по-широка представа за бъдещето, могат да им помогнат да си оформят реални мечти и да ги запознаят със света извън квартала и извън техните норми. Заедно в екипна работа с услугите и училищата с фокус на младите момичета и техните майки като целева група, превенцията е по-цялостна и по-ефективна. Полезно е и въвлечането на пастори (онези, които са добър модел и са готови да се противопоставят на детските бракове) за партньори в работата.

Препоръките към подходите и методите в социалната работа включват прилагане на добрите практики в социалните услуги с чувствителност и разбиране на специфичния социален и етно-културен контекст в подкрепата към сегрегирани етнически общности. Опитът на организациите работещи по проекти, насочени към маргинализирани общности, както и непрекъснатата теренна работа също се използва за създаването на методически насоки и внедряването им в работна среда.

3 Защо са нужни целеви интервенции за спиране на детските бракове в обособени общности

Резултатите от теренното проучване изцяло потвърждават необходимостта от допълнителни подходи, специфични услуги и дейности за широка превенция в цялата общност. Целевата подкрепа за преодоляване на социалната изолация трябва да спомогне за създаване на по-благоприятна социално-икономическа и общностна среда за промяна на нагласите, отмиране на домодерните семейни модели и преодоляване на детските бракове и ранните раждания сред изолираните ромски и други етнически общности.

3.1 Специфика на рисковете и общностната среда

Под детски брак разбираме преждевременното встъпване в съжителство на семейни начала на деца и младежи под 18 години, включително в случаите, когато само единият партньор (най-често това е момичето) няма навършени 18 години. Както показва опитът и наблюденията от теренното проучване детският брак води до тежки последици и рискове, особено за момичетата-булки.

- Двойна социална изолация на младата булка – от макрообществото и вътре в общността поради прекъсване на връзките с родното семейство и приятели;
- Ранно отпадане от училище;
- Ранна бременност и раждане, спонтанни аборти и различни заболявания сред младите майки;
- Различни форми на домашно насилие;
- Ниското социално положение и ролята на майките предполагат продължаване на модела на ранните бракове.

Домодерните семейни модели са доминирали преди век в българското общество, както и в Европа в по-ранни времена. В днешна България домодерни семейни модели, включващи ранен брак – съжителство в детска възраст все още са се съхранили предимно сред ромите и други етнически общности в сходна ситуация, поради десетилетията на социално изключване, пространствена сегрегация и изолация от макрообществото. Именно поради закъснелите процеси на модернизация случаите на детските бракове не само в България, но и в Европа, се наблюдават най-вече сред обособени сегрегирани общности/махали, в каквито живее и голяма част от ромското население в България.

Понастоящем браковете в ромската общност имат няколко специфични особености, които трябва да бъдат отбелязани, тъй като те са свързани с ранните бракове по един или друг начин. Някои от тях не са законно признати, но имат исторически паралели в обществата, включително в римското право, както и в българската традиционна култура до средата на 20-ти век.

Днес обичаят "купуване на булки" е характерен предимно за най-консервативните ромски групи - калдараша, бургуджии и тракийски калайджии. Въпреки че се говори за "купуване на булки" и "пазар на булки", същността на този проблем е не купуването на момичето, а по-скоро купуването на нейната "чест" - правото на момчето да вземе девствеността ѝ и правото на неговото семейство да свързва бъдещите им деца със собствения си род. Ето защо обичаят за "купуване на булки" е тясно свързан с девствеността на момичето - изискване, което все още е много силно в изолираните ромски общности, особено в групите, споменати по-горе. Резултатите от редица проучвания сред ромите в България обаче показват, че купуването на булки има отрицателен ефект по отношение на възрастта за брак. В някои общности след първата менструация момичето е спряно от училище, за да не бъде "измамено", т.е. да загуби девствеността си.

Обичаят "приставане" или "крадене на булката" е друг феномен, свързан с брака и създаването на семейство. В общия случай е характерно за тези ромски групи, сред които обичаят за купуване на булки е в процес на умиране или вече е преодолян. Приставането или кражбата на булката се инициира от момчетата - в повечето случаи тя е резултат от взаимно съгласие между двамата млади хора, но е възможно и това да е само инициатива на момчето. В тези групи приставането най-често се свързва с опит за избягване на изборите от родителите партньор, което също засяга ранните бракове.

Няма общ модел по отношение на брачна възраст и ниво на образование на момчетата. След направените теренни проучвания се наблюдават три модела:

- Брак във възрастта между 12 и 15 години, завършване на основно образование е възможно, но не при всички момичета.
- Брак след 16 години се смята за приемлив в някои общности, завършването на основно образование е норма, възможно е и записване на средно образование.
- Брак след пълнолетие, след завършване на средно образование, брачните тенденции са сходни с тези на макрообществото.

От първостепенно значение е груповата принадлежност, традициите и практиките в конкретната ромска под-група (какъв е масовият модел в нея).

Други фактори:

- Типът населено място (голям град, малък град, село);
- Живот и ниво на образование в сегрегиран квартал;
- Образование на родителите и широкия семеен кръг;
- Финансово състояние на семейството;
- Животът на семейството сред макрообществото;
- Наличието на активна общностна организация.

Изискването за запазване на виргиналния статус (честта, девствеността, моминството) на булката е основната норма, с която е свързан детският брак при ромите.

- Сред ромите нормата за девственост на момичетата е от основно значение за идентичността им, според тях, тя ги разграничава от останалите общности;
- В почти всички групи нормата за девственост се спазва, включително и при покачване на възрастта за женитба;
- Нормата надделява над други норми в общността или в макрообществото (задължителното образование, лишаване от социални помощи и др.);
- Грешно е схващането, че детският брак е типична ромска традиция и норма в ромската културна идентичност – детският брак е част от съхранените домодерни семейни модели, които постепенно отмират.

Възгледи за ранната женитба, бременност и раждане:

- И момичетата, и техните майки схващат женитбата на момиче до 15 години се приема като брак с дете, което след брака разчита на своята свекърва и е изцяло зависимо от нея;
- На много места раждането след 16 г. не се счита за ранно;
- Не съществуват страхове, че ранната бременност би довела до рискове за раждащото момиче или нейното дете. Знанието за вредите от ранното раждане не се отразява върху практикуването на детски бракове. Темата е повдигана в някои общности от здравните

медиатори и общностни организации. Момичета, както и техните майки, нямат информация и изпитват притеснения да обсъждат подобни теми.

Затова още тук е важно да се подчертае, че **във фокуса на иновативните услуги не е ромската общност изобщо, а обособените ромски и други затворени етнически общности, където все още властват домодерните семейни модели и социални норми.** Именно тези общности трябва да бъдат обхванати и от интензивни програми за преодоляване на „домодерното“, за широка превенция на детските бракове. Необходимо е приоритизиране на услугите и програмите за превенция на детските бракове и ранни бременности, предоставяни от държавно делегираните центрове и НПО.

3.2 Същност и цели на превенцията на детските бракове в изолирани общности

Наръчникът стъпва на разбирането, че детските бракове не са „типична ромска традиция“ характерна за ромската идентичност, а са характерни като цяло за домодерните общества и домодерните семейни модели. От тази гледна точка отстъплението от домодерния семеен модел и прекратяването на практиката на детски бракове и ранни раждания в никакъв случай не засяга същностната ромска идентичност, а само ще спомогне за прехода от домодерно традиционно общество към възможностите за развитие в съвременния свят.

Какви са целите и задачите, какво означава превенция на ранния брак, който не е случайно явление, а изисква промяна на семеен модел и засяга цялата общност. За разлика от макрообществото, където това явление е неприемливо, както за момичетата в детски брак, така и за тяхното семейство и близки, в домодерните общности това е приемлива социална норма за общността. Ако в макрообществото проблемът/случаят е индивидуален/единичен и е възможно да се работи с познатите подходи, то в изолираната домодерна общност случаят засяга цялата общност и се подхранва от домодерните социални норми. Естествено, пак се работи индивидуално, но промяната може да стане устойчива, само ако се засегне основата на социалните норми на цялата общност. Необходима е интензивна подкрепа. При непосредствен риск/заплаха или когато съжителството и раждането в детска възраст вече е факт – услугите и ОЗД обикновено се включват на това ниво. Но е крайно необходима и широката превенция **преди** възникването на непосредствен риск/заплаха, която да предотврати детския брак.

Услугите и програмите за прекратяване на ранните бракове и създаване на условия за достъп до развитие на ромските момичета и млади жени са насочени към:

- дългосрочни интервенции в много посоки за изкореняване на вредните практики на детски бракове и ранни бременности;
- прекратяване на домашното насилие и насилствени решения за личното бъдеще на ромските момичета и млади жени, налагани от родителите, съпрузите и възрастните поколения според традиционните семейни модели;
- социалните норми за девствеността и стари стратегии за оцеляване в ситуация на изключване, дискриминация и бедност.

3.3 Специфични подходи

Инструментариумът за превенция на детските бракове се основава на следните подходи и методи:

- **Превантивен подход:** Важно е да се насърчат социалните служби да инвестират в превантивни дейности и програми. Те са свикнали да работят по случаи на сериозни рискове и често пренебрегват необходимостта да се намесят, преди ситуацията да е станала сериозна. Прекратяването на детските бракове може да се постигне само чрез системни и дългосрочни интервенции за превенция.

- **Отчитане на специфичния модел на авторитетите в общността, които формират мнение и вземат решения в изолираните общности:** Интервенциите трябва да бъдат проектирани така, че да достигнат до всички поколения и сегменти в дадена изолирана етническа общност и да включват всички поколения. Дори когато ромските момичета мислят различно, тяхното поведение, кариера и избор на живот зависят силно от нагласите на родителите, роднините и социалните норми на общността.
- **Спечелване на съюзници сред авторитетите вътре в семейството/домакинството:** Необходима е интензивна и непрекъсната работа със семействата и общностите, фокусирана върху „силовите структури“ и лицата, вземащи решения, имащи значение за бъдещето на подрастващите. Тази работа е от ключово значение за промяна на нагласите и практиките в семейните модели и преодоляване на традиционните социални норми, които одобряват детските бракове и ранното раждане.
- **Участие на общността: Въведените услуги и програми, ориентирани към общността, трябва да се основават на мобилизиране на потенциала на ромската общност за промяна.** Въздействието за промяна на социалните норми и предмодерните семейни модели е дълъг процес. Промяната на нагласите и социалните норми се случва в общността и може да бъде предизвикана от вътрешни агенти на промяната. Политиките и мерките, прилагани от институции, включително от училищата, които са външни за изолираните общности, могат да създадат по-широките условия за подпомагане на процеса, но не могат да ги насочват в рамките на общността. Професионалистите от социалните и други обществени служби трябва да подобрят ефективността си, като приобщат към своя екип представители на етническите общности, които подкрепят.
- **Интегриран подход:** Вредните практики на детските бракове, съществуващи в изолираните общности, могат да бъдат систематично атакувани само чрез интегриран подход, тъй като тяхното съществуване до момента се определя до голяма степен от социалното изключване, дискриминацията и стигмата на ромите. В социално изключените затворени общности с многопосочна уязвимост са необходими интервенции и подкрепа за справяне със сложните рискови фактори за децата и семействата във всички сектори и аспекти на живота, а не само в тези, където вече са налице видими рискове.
- **Подход за обхват:** Необходимо е да се достигне до тази най-уязвима група чрез мобилна работа директно на място в кварталите, които трябва да представляват специален целеви сегмент от работата на терен в общността.
- **Работата в мрежа** е от ключово значение за предоставяне на адекватна подкрепа на рисковите групи в случаите на защита от насилие, както и за подкрепата на ромските момичета при избора им на образованието и кариерата като алтернатива на детския брак. Това изисква съвместна работа на всички заинтересовани страни и отговорни институции на национално и местно ниво, общини, НПО, училища, полиция, прокуратура, съдебна система и др. Трябва да се приеме механизъм за партньорство на областно ниво с цел постигане на ефективно взаимодействие и координация, допълване и синхронизиране на институционалните интервенции при осъществяване на мерките за защита и осигуряване на достъп до правосъдие в случаите на злоупотреба. Трябва да има дългосрочна ангажираност на всички заинтересовани страни за предотвратяване на детските бракове, ранните бременности и раждането на деца в юношеска възраст.

Уместността на предложената методика се проверява два пъти с целевите рискови групи в ромските общности – по време на теренното проучване и по време на тестването. Освен това, финализирането на методиката консултации по въпроса със специалисти, отговорни институции и професионалисти – първо, по време на работните срещи на експертите, второ, по време на тестването и трето, по време на консултациите на национално ниво за популяризиране на инструментариума.

3.4 Обхват на партньорствата и заинтересовани страни

Изводите от теренното проучване и от анализа на правната рамка доказват необходимостта от взаимодействие между всички институции, които имат отношение към проблема с ранните бракове, широкото партньорство е от голямо значение за неговото ограничаване. Необходимо е повишаване на чувствителността, особено на представителите на съдебната власт, така че при разглеждане на случаи на ранни бракове да е ясно, че става дума за дете - за зачитане на неговите права и гарантиране на неговото развитие, а не за „ромски традиции“.

Промени в местните ромски общности могат да се очакват само ако са насърчени и подкрепени посредством непрекъснато присъствие на ромски посредник/медиатор - човек от местната общност, представляващ пример за ромите в нея. Създаване на силна връзка между местните институции (училища / центрове за социална работа / полиция / консултантски и здравни центрове) и ромската общност, която да усилва взаимодействията, да управлява евентуалните конфликти и да предоставя различна информация и за двете страни.

Практиката на редица представители на институции да оправдават и обясняват "ранните и принудителните бракове" с културата и начина на живот на членовете на ромската общност трябва да бъде спряна незабавно, тъй като това явление не е типично за всички групи в ромската общност, нито за всички области, където ромите живеят. Необходима е подкрепа чрез програми за повишаване на осведомеността за отрицателните последици от детските бракове, по-специално насочени към родителите от ромски произход, организиране на кампании в ромските общности за отворени дискусии и дебати относно практиките и последствията от ранните бракове.

Основната задача трябва да бъде създаване на синергия между усилията на НПО и държавните институции и за въвеждане на всички нива публични политики, насочени специално към предотвратяване, разкриване и борба с вредните практики на ранните бракове.

Привличането на всички заинтересовани страни на национално и местно ниво е изключително важно, за да се адресират също слабите страни на политиките за социално включване и интеграция на ромската общност, които от своя страна допринасят за запазване на изолацията на сегрегираните общности и съответно за детските бракове, защото:

- Голяма част от мерките, особено тези по превенция на отпадането от училище / риска от детски брак, не се прилагат;
- Липсва работещ механизъм при прилагането на разписаните мерки с участие на всички институции;
- Поставя се акцент върху санкциите, а не върху превенцията;
- Липсва ангажираност на местната власт за решаване на проблема с отпадането от образователната система поради ранен брак;
- Изключение са практиките за продължаване на образованието след основната степен на момичета от селски или бедни региони;
- Социалните работници често биват възприемани като санкциониращи и бюрократични, а не като предоставящи услуги в полза на общността;
- Липсват достатъчно роми в сферите на социалните услуги и образованието.

4 Възможности за обществена работа и широка превенция в социалните услуги

Съгласно разписаните услуги в **Закона за социалните услуги**, комплексната интервенция за намаляване на детските бракове може да бъде осъществявана от комплекс за социални услуги (КСУ), който включва общодостъпната услуга мобилна и превантивна обществена работа (чл.12), както и специализирани услуги (по чл. 15) като информирание и консултиране, застъпничество и посредничество, обучение за придобиване на умения и социалната услуга обществена работа (СУОР). Дейностите могат да бъдат изпълнявани чрез формиране на целеви звена/екипи в рамките на съществуващи комплекси за социални услуги към деца и семейства в риск като центрове за обществена подкрепа, центрове за работа с деца на улицата и др. или от новосъздадени комплекси за социални услуги с целеви програми към уязвими общности.

Системата за социална подкрепа и закрила на детето – институции, услуги – се нуждаят от подкрепа за справяне с предизвикателствата на явлениято детски бракове и ранни бременности в изолираните етнически общности. Новият Закон за социалните услуги (приет през 2020 г. и функциониращ от януари 2022 г.) направи важна крачка напред във връзка с посрещането на нуждите на социално изключените ромски общности, като одобри **„социална услуга обществена работа“** като делегирана от държавата дейност. През годините работата по развитието на общността е прилагана от много ромски и проромски НПО. От 2012 г. целевите услуги на терен и програми за превенция за най-уязвимите семейства с деца в риск се разработват и прилагат като проектно-базирани пилотни модели от УНИЦЕФ България. Въпреки това, тази услуга е нова за социалната система и се нуждае от методическа подкрепа и капацитет, за да бъде утвърдена и функционираща. Натрупаният опит бавно се интегрира в практиката на социалните услуги.

Цялостната методика на новата **„социална услуга обществена работа“**, предоставяща социални услуги в общността е **разработена и тествана в 7 пилотни населени места с финансиране и изграждане на капацитет в рамките на големия европейски проект „Гаранция за детето“, изпълняван от УНИЦЕФ в България (2020 - 2023)**. Има добър напредък в прилагането на основните подходи за подкрепа на терен на семейства с деца в риск на място в изолираните етнически общности. Въпреки това специфичните методологични ръководства за интегрирани услуги и програми, насочени към общността, които са насочени по-специално към превенцията на детските бракове, все още трябва да бъдат популяризирани и въведени в страната.

Професионалистите в централите за социални услуги – социални работници, социални асистенти, психолози и други специалисти – имат опит в работата по случаи и мерки за закрила на деца в риск, в услуги за подкрепа на бебета и развитие на родителските умения на млади майки, но им липсват знания и умения за превенция на детските бракове. Този Наръчник им предлага методическо ръководство и инструменти за това как да предоставят услуги за превенция на тези вредни практики, за това как да идентифицират и прилагат програми, ориентирани към общността, за широкомащабна превенция на ранните бракове и ранни бременности в изолираните ромски общности.

Държавните институции, отговорни за системата на социалните услуги в България, са насочени основно към осигуряване на услуги и мерки за закрила в случаи на тежки рискове за децата, но продължават да подценяват необходимостта от превантивни услуги и подкрепа за уязвимите семейства, деца и общности, които могат да предотвратят появата на сериозни рискове в близко бъдеще. Наред с необходимите иновативни модели, методологии и практически инструменти, има нужда от убеждаване в ползите от интегрирания подход, междусекторните услуги, системните и интегрирани мерки във всички области за превенция на детските бракове и подкрепа за преодоляване на последствията от вредните практики.

4.1 Методика на социалната услуга общностна работа (СУОР)

Общностната работа цели въвличане на гражданите в социална промяна чрез адресиране на проблемите на конкретните общности и работата за тяхното преодоляване. Работата в общността е решаване на проблеми на отделния човек и семейство, свързано с промяна на нагласите към проблема и паралелното подобряване на живота в общността.

Представянето на методиката на СУОР в този параграф е направено по Методиката, разработена и тествана от УНИЦЕФ България по проект за пилотно прилагане на „Гаранция за детето“ на Европейския съюз в България. Фаза III от подготвителното действие на Европейската Комисия. (Пълният текст е включен в електронното приложение E2.)

В този Наръчник (в параграфи 4.1 и по-долу в 6.4 и 6.5 в описанието на интензивната семейна подкрепа) са включени текстове от тази Методика, както и описания с някои допълнителни пояснения, насочени към проблемите на социалното изключване и детските бракове в изолирани общности. По-подробното представяне на основните параметри на тази Методика в Наръчника е необходимо, тъй като въпреки постигнатите добри резултати от пилотирането ѝ в 7 общини, тя все още не е достатъчно позната сред доставчиците на социални услуги.

4.1.1 Основни характеристики

Дефиниция: Според ЗСУ, общностната работа е вид социална услуга, като дефиниция за нея се дава в заключителните разпоредби на закона.

Характеристики на СУОР

Според профилирането на социалните услуги в ЗСУ, СУОР е окачествена като:

- Общодостъпна услуга без определен срок на ползване;
- Мобилна превантивна общностна работа;
- Услуга, която се ползва без заплащане на такса от потребителите.

При предоставянето на СУОР се вземат предвид общите правила които са предвидени в ЗСУ за общодостъпните услуги:

- Ползват се без насочване и предварителна оценка от ДСП или общината;
- Ако се установи нужда от специализирана услуга, доставчикът оказва съдействие за насочване;
- Предоставят се без изготвяне на индивидуална оценка на потребностите и индивидуален план за подкрепа. Ползването на общодостъпните услуги е съгласно определените от доставчика на услугата общи условия;
- За ползване на услугата не се сключва договор между лицето и доставчика на услугата.

В методиката за СУОР, разработена в по проекта на УНИЦЕФ за Европейска гаранция за детето, тези характеристики определят СУОР като услуга, която включва потребителите си на доброволен принцип, чрез изграждане на доверителни отношения за подкрепа на семействата с деца и промяна в самата общност. За разлика от специализираните услуги, в СУОР се допуска работа в семейството без подробен доклад за оценка, план и договор. Въпреки това СУОР включва същата логика, която се прилага при управление на случая на потребителите при специализираните услуги, а именно:

- Проучва ситуацията на семейството и детето, идентифицира тяхната уязвимост и рискове;
- Предлага навременна и адекватна на нуждите им подкрепа;
- Включва детето и семейството в подходящи за тях групови дейности и програми.

„Документалното отражение на работата с дете/семејство в СУОР отразява етапите на управление на случай в услуга, без обаче да поставя акцент на документацията, а основно на изграденото доверие между екипа на СУОР и семејствата в общноста.

Когато тези отношения са градивни и в подкрепа на семејствата, доставчикът може да има по-блиско до специализираните услуги документиране на работата си със семејствата. В този смисъл са описани минималните изисквания при документиране на работата с общноста и препоръчителните при добре изградени отношения и интензивна социална работа.“

Мобилна и общностна работа

„Предвид практиката на социална работа и услуги в Българија през последните 20 години е важно да внесем јасноста за общото и разликите между мобилна работа и общностна работа. Обичновено с мобилната работа в практиката се описва, че дадена услуга се извршува извън специализирана (офис) средата и че услугата отива на място при детето/семејството.

По смисла на ЗСУ, "услуги, които се доставяат мобилно" са услуги, за които не е неопходима специализирана средата за осъществявање на дејностите и за постигане на целите на услугата. Мобилно можат да се доставяат:

- информирање и консултирање;
- застъпничество и посредничество;
- общностна работа;
- терапија и рехабилитација;
- обување за придобивање на умения.“

Социална услуга „Общностна работа“, подкрепа в общноста и социални услуги в общноста

Друга възможност за објркване идва од думата общност и употребата ѝ в различни случаи – како социална услуга „Общностна работа“, како социални услуги в общноста и како подкрепа в общноста. Социалните услуги в общноста са алтернативата на специализираните институции за настанявање и в процеса на деинституционализација тоа е начинът, по којто домовете за деца, деца и хора с уврежданија и възрастни се закриват и подменят с подкрепа към тях и техните семејства на местата, където те живеат. Цялата философија на процеса на деинституционализација изисква преминавање основно од грижа в резидентните институции од стар затворен тип към подкрепа од услуги в общноста. ЗСУ продължава таа философија како дава превес на подкрепата чрез услугите за хората в домашна

ОБЩНОСТНА РАБОТА И ПОДКРЕПА В ОБЩНОСТТА

„Терминът „подкрепа в общноста“ е естественото развитие на т.нар. услуги в общноста, които заменят институциите од стар тип след 2010 г. Дори една услуга да е разположена в общноста, тоа не ја прави автоматично общностна работа. Например, консултативните услуги в центровете за општествена подкрепа не са форма на общностна работа, услугите в дневните центрове макар да са разположени в общноста, не са форма на социалната услуга общностна работа.“

МОБИЛНА И ОБЩНОСТНА РАБОТА

„Общностната и мобилната работа имат близки карактеристики, но не са еквивалентни. Когато работим по случая на дете в домашната му средата, не бива да тврдим, че извршуваме общностна работа. Од друга страна, всяка общностна работа е мобилна и се доставя в средата на детето и семејството му. Затоа общностната работа в најголема степен постига принципот „услугата отива при детето и семејството му“.

среда и в общността. Според заключителните разпоредби на закона, подкрепа в общността е осигуряване на социална, емоционална и материална подкрепа на лица и семейства или групи лица със специфични потребности, които се извършват в средата, в която те живеят или работят.

4.1.2 Етапи и цикъл на предоставяне на услугата „Общностна работа“

Общностната работа с уязвими общности обхваща три етапа на работа, които оформят цикъла на общностната работа – картографиране на уязвимостта на семействата, интензивна подкрепа към деца и семейства с най-високи нива на риск и програмен подход за превенция на рисковете в уязвимата общност.

Цикъл на социалната услуга общностна работа

Целевите групи се обхващат в услуги и дейности на социалните услуги извършващи общностна и теренна работа, които следват няколко последователни логически обвързани стъпки и дейности – картографиране, интензивна семейна подкрепа и програми за подкрепа и превенция на рисковете. Макар и да са обособени като етапи, този цикъл на СУОР е част от ежедневната работа с общността и процесите в него протичат едновременно. Изключение е, когато се стартира общностна работа в нова общност и е важно да се следват етапите първо на картографиране, второ - на интензивна семейна подкрепа и накрая развитие на програмен подход. От екипа се очаква да поддържа и трите процеса на общностна работа в своята ежедневна подкрепа към общността, което води до общностното развитие чрез намаляване на уязвимостта и рисковете, на които са изложени хората в нея.

Картографирането е процесът на преценка на уязвимостта на децата в семействата (домакинствата) в общността и предоставяне на индивидуализирана подкрепа към тях за понижаване на риска, на който са изложени. То се извършва чрез мобилна работа на екипите директно в уязвимите общности за събиране на информация и идентифициране на деца и семейства в риск. На основата на резултатите от картографирането се прави **оценка на потребностите и извеждане на приоритети**. От оценката на проблемите на идентифицираните рискови групи се извеждат техните конкретни потребности – индивидуални, семейни, групови или общностни. На тази основа се определят и планират приоритетните програми за услуги и дейности в подкрепа на рисковите групи в целевата общност през съответния период.

Интензивната семейна подкрепа (ИСП) към деца и семейства се предоставя в случаите на установени нива на средна и висока уязвимост на семейство или дете в него. Това е задълбочена и целенасочена работа със семейството за защита и преодоляване на уязвимостта на неговите членове, намаляване на рисковете за детето/децата в него и по-доброто включване на семейството в живота на общността. Интензивната семейна подкрепа се предприема при средни нива на риск в семейството, а също може да е част от случаите с висок риск за дете, когато това е съгласувано с ОЗД и доставчици на специализирани услуги, включени по случая.

Прилага се **подходът за работа с цялото семейство и с домакинството**, тоест потребителят на дейността е семейството. При формулирането на риска се определят различните рискови области за семейството и за тях се планира подкрепа. При необходимост се събира допълнително информация от тази включена в картата и се отразява в съответната област на картата. Подкрепата може да включва всички дейности на СУОР. При ИСП когато със семейството работи и друга услуга, СУОР координира действията си към семейството/домакинството с тях. За проследимост на подкрепата към семейството СУОР изработва план за ИСП, които съдържа предприетите действия, срокове и участници.

За ИСП в рамките на СУОР не е необходимо да се подписва договор със семейството. Като минимално изискване доставчикът предлага на семейството попълване на заявление за ползване на СУОР, в което се описва и плана за ИСП, а когато отношенията със семейството позволяват се пристъпва и към и подписване на договор. Всяко развитие по случая на семейството се отразява във формуляр за развитие на случая. При провеждане на срещи с информативен характер и важна за случая информация, се попълва и протокол от среща. Същите документи (за развитие на случай и протокол от среща) могат да се попълват и за семейства с нисък или без риск, когато СУОР им предостави някаква подкрепа или установи промяна на обстоятелствата при тях.

Програмни дейности - разработване и изпълнение на програми, които представляват комплексна интервенция с прилагане на интегриран подход за решаване на идентифицираните приоритетни проблеми и за промяна на ситуацията в семействата/уязвимите общности. Специално внимание се обръща на обособените квартали, в които живеят изключени общности и групи и на изолираните населени места на територията на целевите общности, където проблемите са най-остри, а достъпът до услуги е крайно ограничен или липсва изобщо.

Програмният подход за превенция на рисковете в общността е организиране чрез фокусирани дейности към даден проблем в общността, установен в процеса на преценката на уязвимостта на семействата и децата и при интензивната семейна подкрепа на тези с високи нива на уязвимост. Програмният подход адресира определени проблеми в уязвимите общности. Затова СУОР го развива като фокусира своите усилия върху идентифициране на проблемите за децата в общността по време на картографирането и интензивната семейна подкрепа.

За идентифицираните рискове СУОР разработва превантивни програми, които развива за обхванатите картографирани семейства. Приоритетно в тях се включват семейства със среден и висок риск, но в подходящи групови дейности и събития могат да се включват и по-широк кръг от семейства без или с нисък риск. В програмите са превенция е препоръчително включването на хора от най-близкото обкръжение на семействата в риск – роднини, съседни и близки, които не са картографирани, но имат съществено влияние върху техните нагласи и решения.

Част от тези програми е широката превенция на детските бракове и ранните раждания. Съществен компонент на програмите са дейностите за промяна на нагласи и традиционни социални норми, които са съхранени в обособените етнически общности поради живота от поколения в социална изолация, сегрегация и дискриминация и които се отразяват негативно на грижата за децата и възможностите за развитие на младите хора. Общностната работа за промяна на нагласи адресира както обхванатите семейства в интензивна подкрепа, така и тяхната общностна среда, за да се осигури устойчивост на постигнатите резултати от подкрепата за децата и семействата.

Сред примерните програми, с доказана ефективност за уязвимите общности са:

- превенция на изоставянето и раздялата на дете от семейството;
- развитие на родителските умения;
- грижи за новородени и малки деца; подготовка за посрещане на новородени, преодоляване на вредни родителски практики (като „осоляване“ на бебето, стегнато повиване и др.);
- развитие на уменията на децата в уязвима ситуация, свързани с тяхното образование и подготовка за детска градина или училище;
- промяна на нагласата към образованието и подкрепа за връщане към образователния процес
- превенция на ранните съжителства/бракове и на ранните раждания;
- семейно планиране;
- други програми в зависимост от конкретните проблеми, идентифицирани в общността.

Програмите се организират в индивидуален и групов формат. Индивидуалният формат е този, при който в целта на подкрепата към определено семейство или негов член, екипът на СУОР си поставя задача да работи по идентифицирания проблем – напр. справяне с отпадането от образователната система на децата в семейство, връщане на пълнолетни в семейството в училище, превенция на изоставянето на деца, мерки за семейно планиране и др.

Груповият формат на програмите се организира с деца или възрастни и цели те да бъдат подкрепени при преодоляването на даден проблем. Например, група деца, на които предстои да постъпят в първи клас и родителите им; група юноши, които са уязвими по отношение на образованието и ранно създаване на семейства; групи жени за семейно планиране. Като част от програмите могат да бъдат включени събития, отбелязване на празници, кампании и др. в общността. СУОР прави годишен календар на тези дейности и план как ще въввлече семействата в тях.

При провеждане на групова работа се прави списък на участниците и се канят да се подпишат. Ако има участници, които не желаят да се подписват, списъка се подписва от специалистите, други поканени – медиатори, кмет, друг администратор с които е договорена програмната дейност. Когато в груповите дейности участват деца с чиито родители има добре изградени отношения, могат да бъдат поканени за попълнят заявление за ползване на конкретната групова дейност, напр. група за подготовка на деца за първи клас.

Подходи, обхват и съдържание на услугите: Обхватът на дейностите изисква **разширяване на подходите, повече иновативност в технологията на работата и предоставянето на услугите**, за да се постигнат набелязаните цели и приоритети.

- **Мобилна работа** – спецификата се определя от големия обем мобилна работа за картографиране на рисковите общности и осигуряване на достъп до услугите на целевите групи от високорискови уязвими общности и изолирани райони, комплексни мерки и дейности за превенция на ниво общност.
- **Интегриран подход** при комбиниране на различните типове услуги и междусекторна подкрепа за потребителите. От особено значение за осмислянето на спецификата е разбирането за **междусекторния характер на интегрираните услуги**. За разлика от някои наблюдавани практики на смесени услуги, които по-скоро механично съвместяват различни компоненти (социални, здравни, образователни) в една организационна структура се акцентира върху интегрирания подход. Междусекторните услуги предполагат тясно оперативно взаимодействие между институциите в различните сектори – заетост, социално подпомагане, образование, здравеопазване и пр. за решаване на проблемите на семействата и децата в риск, което се инициира и координира от екипа работещ по случая.
- **Програмен подход** – системната интервенция за подкрепа на групи потребители е планирана и организирана на програмен принцип. Програмите подобряват структурирането на услугите и дейностите с ясен фокус върху връзката на дейностите с целите и очакваните резултати за

потребителите на услугите в рамките на определен период от време. Същевременно, програмният подход осигурява гъвкавост и отвореност на услугите спрямо конкретните потребности на семействата.

- **Диференцираният подход и отчитането на спецификите на местните общности** са задължителни при определяне на конкретната методика и начини на достигане и индивидуална или групова работа.
- **Изпитани подходи и добри практики на граждански организации в общностна работа за развитие на общности и групи** също могат да се прилагат в СУОР – стимулиране на участие, самопомощ, мотивиране и менторинг за формиране на ядро от „агенти на промяната“ вътре в общността, които да въздействат за развитие на мисленето, нагласите и приоритетите в рисковите общности.

Специфика и място в системата на социалните услуги: Специфичните характеристики се групират в няколко направления по отношение на входа и достъпа до услугата, обхвата на целевите групи, подходите на планиране, обхват и съдържание на услугите, структура на екипа и организация на дейността.

Вход и достъп до услугите:

- **Мобилна работа и проактивност като подход** – по отношение на входа и достъпа на потребителите до услугите се залага на проактивния подход за идентифициране на деца и семейства с проблеми или в риск чрез посещения на място, обход на рискови квартали, редовни срещи с общността и пр. Екипът не стои зад бюрото, за да чака потребителя да дойде в офиса, а отива при рисковите общности, за да види проблемите на място и да им предостави услуги и подкрепа.
- **Възможности за експедитивност в подкрепата при установен риск** – оказване на подкрепа за потребители без направления от ОЗД, като инициират и поддържат тясно взаимодействие с ОЗД в случаите на деца в риск. В зависимост от проблемите, направление от ОЗД може да бъде издадено на по-късен етап. Входът към услугата е чрез мобилна работа и картографиране на рисковите общности, оценка на потребностите и съответно план за подкрепа и въздействие върху цялото семейство с фокус върху детето в риск.

Обхват на целевите групи:

- **По-широк обхват на целевите групи** – обхващат се не само бебета, деца и семейства с деца. Услугите за превенция на изоставянето и подкрепа се адресират също подрастващи и млади хора, бъдещи родители, които по начало остават извън обхвата както на ОЗД.
- **Мобилност на услугите** – мобилната работа директно в общностите за осигуряване на ефективни резултати. Голяма част от услугите са изнесени на място в квартала, в дома на семейството. Мобилността на услугите улеснява извършването на работата със семейството в контекста на неговата общностна среда, а не откъснато от общността.
- **Интегриран подход** при комбиниране на различните типове услуги и междусекторна подкрепа за потребителите.
- **Работа по случай на семейство в риск** – случаят е семейството в риск, по който се предоставят комплексни услуги за цялото семейство с фокус върху детето, подкрепяно в контекста на семейната и общностната среда. В редица случаи се налага да се работи с цялото домакинство, когато семействата живеят в голямо домакинство.

Необходимост от специализирано обучение на екипите: Наред с усвояването на иновативни методи и изграждането на практически умения, обученията трябва да следват и скрития дневен ред за мотивиране на специалистите за изпълнение на такива трудни програми, за изграждане на осведоменост и уважение към тези маргинализирани целеви групи и за противодействие на дискриминационните нагласи към ромската общност, което е широко разпространено в българското общество, включително сред специалистите в социалната система.

4.2 Мобилна превантивна общностна работа (МПОР)

Според ЗСУ, мобилната превантивна общностна работа (МПОР) е вид социална услуга, като дефиниция за нея се дава в заключителните разпоредби на закона. Според профилирането на социалните услуги в ЗСУ, МПОР е окачествена като:

- Общодостъпна услуга без определен срок на ползване;
- Мобилна превантивна общностна работа;
- Услуга, която се ползва без заплащане на такса от потребителите.

При предоставянето на МПОР се вземат предвид общи правила, които са предвидени в ЗСУ за общодостъпните услуги:

- Ползват се без насочване и предварителна оценка от ДСП или общината;
- Ако се установи нужда от специализирана услуга, доставчикът оказва съдействие за насочване;
- Предоставят се без изготвяне на индивидуална оценка на потребностите и индивидуален план за подкрепа. Ползването на общодостъпните услуги е съгласно определените от доставчика на услугата общи условия;
- За ползване на услугата не се сключва договор между лицето и доставчика на услугата.

Тези характеристики на МПОР я определят като услуга, която включва потребителите си на доброволен принципи, чрез изграждане на доверителни отношения за подкрепа на семействата с деца и промяна в самата общност. За разлика от специализираните услуги, в МПОР се допуска работа в семейството без оценка, план и договор. Въпреки това МПОР включва същата логика, която се прилага при управление на случая на потребителите при специализираните услуги, а именно:

- Проучва ситуацията на семейството и детето, идентифицира тяхната уязвимост и рискове;
- Предлага навременна и адекватна на нуждите им подкрепа;
- Включва детето и семейството в подходящи за тях групови дейности и програми.

Документалното отражение на работата с дете/семейство в МПОР отразява етапите на управление на случай в услуга, без обаче да поставя акцент на документацията, а основно на изграденото доверие между екипа на МПОР и семействата в общността.

Дейностите на общодостъпната социална услуга МПОР са организирани в програми за превенция и/или подкрепа на уязвимите лица и групи според идентифицираните (или заявени) проблеми и потребности на общността. Дейностите в определена група или общност (с еднородни проблеми) се планират и изпълняват в рамките на 4-месечен период.

Доставчикът на социалната услуга планира и изпълнява дейностите на услугата съобразно идентифицираните нужди, желаниа/заявки и възможности на потребителите и ресурсите на общността. От страна на доставчика се разработват общи условия на услугата, които описват целите, методите на работа, целевата група, основни дейности, очаквани резултати и др. Дейностите за постигане на целите на услугата следват програми/планове за работа в общността. Услугата МПОР създава общностни форми (формални, неформални структури) за активно включване на хора от общността в дейностите на услугата. В процеса на предоставяне на социалната услуга МПОР следва да се прилагат проактивни методи на работа с общността. Дейностите се предоставят на терен, в дома на потребителите, на територията на обществени услуги и/или институции и на открито.

Дейностите на МПОР в общността включват и кампании, като всяка кампания ще се реализира по отделна тема, съобразно установените потребности в общността. Кампаниите се провеждат след предварително разработен **План за провеждане на кампании на терен за прилагане на МПОР:**

1. Анализ на уязвимите групи: Изследваме и анализираме уязвимите групи в общността или целева област. Идентифицираме техните нужди, предизвикателства и проблеми, както и възможностите за подобряване на техния живот.

2. Сегментиране на цели: Определете конкретни групи от уязвими хора, които ще бъдат фокусирани върху вашата кампания. Могат да се разглеждат различни фактори като възраст, пол, социален статус, физическо или психическо изживяване, идентичност, местожителство и други. Сегментирането ще ви помогне да адаптирате съобщенията и дейностите си специфично за нуждите и интересите на всяка група.
3. Определяне на цели: Определете ясни и измерими цели и цели на кампанията. Например, целите могат да бъдат увеличение на осведомеността, информиране за достъп до образование, услуги и ресурси, подобряване на социалната интеграция или други промени в политиката и законодателството, свързани с уязвимите групи.
4. Събиране на данни и изследване: Например, по отношение на детските бракове, проведете изследване или съберете наличните данни, свързани с проблема на ранните бракове и ражданията при ромите. Анализирайте тенденциите, факторите и причините, които водят до тези явления. Това ще ви помогне да разберете контекста и да създадете цели и информирани интервенции.
5. Анализ на нуждите на ромската общност: Изследване на социалните, икономическите, образователните и здравните нужди на ромската общност в областите на обхват на МПОР. Идентифицирайте проблемите и предизвикателствата на промяна, с които се сблъскват ромите, и определете областите, в които може да се направи положителна промяна.
6. Създаване на партньорства и мрежи: Търсене на възможности за сътрудничество с организации, които имат опит и експертиза в работата с ромската общност. Това може да бъдат неправителствени организации, общински служби, образователни институции, здравни центрове и други. Създаването на партньорства ще ви помогне да използвате ресурсите и знанията на другите за по-ефективно изпълнение на кампанията.
6. Осведомителни кампании: Организиране на информационни кампании, които да повишат осведомеността на ромската общност за вредата и последиците от ранните бракове. Тези кампании могат да включват различни форми на комуникация като публични лекции, панаири, плакати, филми или социални медии.
7. Изпълнение на програми и кампании: например, развиване на образователни програми, които да подкрепят ромските момичета и младежите да завършат основното и средното образование. Тези програми могат да се добавят към ромите учебни помощници, достъп до стипендии, менторство и подкрепа за преодоляване на социалните и културните бариери в образованието.

При подготовката на кампанията на терен е важно да се спазят някои **ключови принципи и аспекти**. Ето някои от тях:

1. **Целенасоченост**: Определете ясни цели и задачи на кампанията. Идентифицирайте конкретни уязвими групи или проблеми, към които искате да се насочите и да фокусирате усилията си.
2. **Сътрудничество и партньорства**: Работете в тясно сътрудничество с местни общности, неправителствени организации, управителни органи и други заинтересовани страни. Създаването на партньорства и мрежи ще ви помогне да използвате съществуващите ресурси, експертиза и опит за ефективно изпълнение на кампанията.
3. **Участие и включване**: Осигурете активното участие на целевите групи във формулирането и изпълнението на кампанията. Изтеглете акцент върху слушането на техните гласове, нужди и предложения. Това ще укрепи легитимността и релевантността на кампанията, тоест, предложените мерки да отговарят на реалните нужди и предизвикателствата на уязвимите групи.

4. Комуникация и информация: Изградете ефективна комуникационна стратегия, която включва ясни и разбираеми съобщения, адаптирани към специфичните нужди и културен контекст на целевите групи. Използвайте разнообразни комуникационни канали, като социални медии, местни медии, информационни материали и директно взаимодействие с целевите групи.

Мониторинг и оценка: Прилагане система за мониторинг и оценка на ефективността на кампанията. снимките са ясни индикатори за измерване на постигнатите резултати и проследявайте напредъка към постигането на целите и целите. Това ще помогне да коригира и по-добре стратегията и дейностите си през изпълнението на кампанията.

Финансиране и ресурси: Определяне необходимите финансови и човешки ресурси за успешно изпълнение на кампанията. Търсене на възможности за финансиране от фондации, дарители или публични програми. Също така, използване на възможностите за използване на доброволци и на специалисти в областта.

4.3 Проактивен подход за идентифициране на рисковите групи - картографиране

По смисъла на социалните, здравни, образователни и други услуги, идентифицирането на потребителите в риск не е отделна услуга, а част от подготовката за предоставяне на услуги. Същевременно идентифицирането на бременни, деца и семейства в риск не е еднократна дейност. То не приключва със стартирането на същинските услуги, а продължава и след това като текуща дейност при обхващане на нови територии/подгрупи на рисковите общности или при актуализиране на информацията за проблемите и рисковите групи във вече обходени райони/квартали на маргинализираните общности.

Принципите на доброволност при предоставяне на информация от семейството и гарантиране на поверителност на информацията са задължителни в предоставянето на социални услуги, включително СУОР и МПОР. Екипът ги заявява пред семейството на всяка стъпка: при представянето си в семейството и запознаването с възможните услуги, при искането на съгласие за разговор и съгласие за водене на записки за информацията.

Основните цели на картографирането са:

- Създаване на база данни;
- Познаване на спецификите на уязвимите етнически общности;
- Оценка на потребностите и планиране на услугите;
- Планиране и съдействие на изпълнението на програми, насочени към целевите общности;
- Първична информация и данни, които по-късно могат да послужат за замерване на ефективността от програмите/услугите.

Основните видове дейности при картографирането на рисковите общности включват:

- (1) Посещения по места и „обход“ на рисковите общности за провеждане на групови срещи, индивидуални разговори, посещения у дома на рискови семейства/домакинства и първична оценка на рискове;
- (2) Събиране и обобщаване на информация от мрежата доброволци и ресурсни хора, базирани в общностите и последващи посещения по места;
- (3) Текущо систематизиране на информацията от обходите на сегрегирани общности и оценките за рисковете и рисковите семейства и обобщаване в съответствие с разписаните процедури и документация.

В процеса на картографиране и при последващите посещения в семействата се изготвят оценки на рисковете за децата/семействата и анализ на потребностите с препоръки за форми и обхват на необходимата подкрепа, които се включват в плана за включване в програми и конкретни услуги.

Обхват на изследваните рискови фактори и аспекти в живота на семейството и общността:

Идентифицирането и анализът на комплексните рискове в уязвимите семейства изискват събиране на разностранна информация с разбиране на контекста и тенденциите в развитието на местната общност. Обхватът на събираната информация е много широк, както се вижда в инструмента за документиране на данните – формуляр за Карта на ситуацията и рисковете в уязвими семейства (Вж. Приложение Е2 в електронен формат). Необходимата информация за семействата и децата в риск обхваща няколко ключови аспекта:

- Описание на домакинството и семействата в него с конкретна информация за членовете на домакинството и роднинските връзки между тях със специален фокус върху децата. При домакинствата с идентифицирани рискове по-късно се изготвя генограма;
- История на домакинството/семействата в него – от колко години живеят в махалата, принадлежност към етническа група /под-група, позиция/авторитет в махалата;
- Жилищни условия – размер и състояние на жилището, собственост и узаконяване, наличие на базови услуги и удобства (вода, ток, канализация, баня, тоалетна, комуникации вкл. интернет);
- Образование – децата посещават ли училище или детска градина и къде, ниво на образование на родителите;
- Заетост и основни източници на доходи, ниво на бедност, социални ресурси в семейството;
- Достъп до публични услуги – здравеопазване (децата имат ли и посещават ли личен лекар, имунизации, заболявания в домакинството), социално подпомагане и социални услуги (имат ли информация, ползвали ли са услуги); гражданско състояние (има ли членове на семейството без валидни лични документи и защо);
- Първични индикации за възможни рискове – наличие на предишни случаи на изоставяне на деца в семейството, бременност, рискове от детски брак, непълнолетни майки или бременни момичета, отпадане от училище, увреждане и хронични заболявания особено при децата, споделени страхове и проблеми в семейството. Специално внимание се обръща на рискове за изоставяне на деца, проблеми и обстоятелства, които пораждат съмнения за negliжиране на деца, съмнения за насилие.

За тази разнородна информация е нужно да се предвиди достатъчно време (поне около час и половина) за спокоен разговор с домакинството и за първично наблюдение на ситуацията, взаимоотношенията в семейството, отношението към децата, „лидерите“ в семейството, от които зависят решенията и поведенческите практики. Първичната преценка на уязвимостта в домакинството се описва в края на формуляра. При семейства с идентифициране на рискове и висока степен на уязвимост задължително се налага повторно посещение.

Специфика на информацията от картографирането за идентифициране на рисковете от детски бракове:

Разработването на програми за промяна на нагласи и поведенчески модели в изолираните общности изисква значително по-подробна информация не само за отделните семейства, но и за общността (махала/квартал) като цяло. Най-важен за програмите за превенция на детските бракове е етно-културният профил на общността – етническа принадлежност и под-групи с тяхната специфика: майчин език, религия, самоидентификация (как наричат себе си), доминиращи социални норми и нагласи конкретно по отношение на грижата за децата и младите хора, детските бракове, ранните раждания, в какви семейства най-често има такива случаи, кой обикновено взема решенията за децата в домакинството и пр.

Освен това програмите за широка превенция на рискове в изолираните общности трябва да бъдат съобразени с общата ситуация в махалата:

- Местоположение на махалата в населеното място, наличие/отдалеченост от публични услуги (общинска администрация, училище, личен лекар и здравни заведения, ДСП, Бюро по труда и т.н.), достъп до обществен транспорт;
- Население – приблизителен брой на жителите и домакинствата (със сравнение на различни източници – по официални данни /НСИ, ГРАО, Преброяване/, според общинска администрация и кметството или кметския наместник, според жителите на махалата), профил на предпочитания тип миграция, предпочитани дестинации и приблизителен брой семейства/хора мигрирали в по-големите градове или в чужбина;
- Жилищна среда – състояние на инфраструктурата, вид на жилищата, предназначение на земята в квартала, узаконяване и пр.;
- Относителна степен на социално изключване според:
 - (а) ниво на общуване, контакти между жителите на махалата и мнозинството;
 - (б) обективни характеристики – ниво на безработица, образование, източници на доходи, здравно осигуряване и достъп до здравеопазване, и т.н. и т.н.;
- Идентифициране на общностното лидерство и активисти в махалата; здравни, трудови и образователни медиатори, общински съветници (ако има такива), местни НПО и др. Тази информация е много важна:
 - първо, за привличане на потенциални доброволци към програмите на СУОР;
 - второ, за осигуряване на „вход“ към общността и особено към крайно маргинализираните групи и семейства;
 - трето, за определяне на водещите фактори при формиране на общественото мнение в махалата, които съответно предопределят ключовите целеви групи и аудитории, към които да бъдат адресирани програмите за промяна на нагласи в общността.

Очевидно е, че такава разностранна информация за общността не може да се събере с едно посещение в махалата, но се допълва постепенно чрез данните за отделните домакинства и в хода на стартиралите услуги. За разлика от специализираните услуги за деца и семейства в риск, където се изготвят само оценки на децата/семействата, за предоставянето на СУОР са необходими анализи на ситуацията, рисковите фактори и уязвимостта в картографираната общност/махала, в които се обобщават събраните данни в посочените по-горе насоки.

4.4 Вход и достъп на деца и семейства до социални услуги и интензивна подкрепа

Осигуряването на достъп на целевите групи от високорискови уязвими общности и изолирани райони се осъществява преди всичко чрез мобилна работа с прилагане на проактивен подход за идентифициране на семейства в риск с бебета и малки деца.

Социалната услуга е отворена към подкрепа на широк кръг потребители. Наред с директните услуги има ясни приоритети за осъществяване на мащабна първична превенция на рисковете от изоставяне и negliжиране на децата. За да отговори на този профил, в социалната услуга се прилагат няколко типа управление на случаите и на работа с различните категории потребители, със съответните процедури и документация. От управленско-организационна гледна точка тук разделението се определя от начина, по който потребителят достига до услугата: как идва клиентът или семейството – дали след насочване от структурите на АСП или след достигане от мобилна работа на екипа работещ на терен в рисковите общности.

Предвид междусекторния характер, потенциални потребители се насочват към социалната услуга също от фронт офисите към общините и от организации в свързаните сектори като здраве, образование и заетост. В тази ситуация също нерядко се налага мобилният екип да извърши последващо посещение на място за конкретизиране/проверка на подадената информация за проблемите и бърза преценка на потребностите от услуги.

Начини за насочване към социалните услуги работещи по случаи за превенция на ранни детски бракове. Вход към услугата

В зависимост от начина на достигане на потребителя до услугата, се обособяват **три основни типа/категории потребители**, за всеки от които се въвеждат механизми, документация и процедури за управление, отчетност и мониторинг на напредъка/ постигнатите резултати от получените услуги и подкрепа:

1) **Потребители, идентифицирани чрез мобилна работа** и партньорски мрежи

В зависимост от формата и интензивността на предоставяните услуги и подкрепа за даден потребител или група потребители – дете в риск, семейство, група от общността – сред тях се обособяват няколко подгрупи:

- **Случаи на семейства в риск**, при които е установен сериозен риск и нужда от комплексна подкрепа (деца и семейства, бъдещи непълнолетни родители, бременни и др.). Те получават интензивна подкрепа и услуги по индивидуален план, набелязан на основата на бърза оценка на потребностите. В тази категория влизат и самозаявили се потребители, обърнали се за подкрепа към социалната услуга, за които е установено, че имат нужда от интензивна социална работа, здравни услуги и помощ.

- **Индивидуални потребители** за единични консултации или техническа помощ – попълване на молби и/или придружаване за достъп до социално подпомагане, издаване на лични документи, здравна услуга, личен лекар и пр.

- **Групи потребители**, включени в широките дейности за превенция и групова работа като училища за родители и тематични дискуссионни групи, здравна просвета и др.

В зависимост от дейността, дълбочината и интензивността на подкрепата се прилагат различни процедури, обем и форми на документацията – бързо оценяване и елементарен план, отбелязване в списъци за участие в групова работа или получаване на техническа помощ и пр.

2) **Случаи с направления от ДСП/ОЗД** – Когато детето и семейството е случай на ОЗД се спазват всички стандарти на социална работа по случай. Случаите са изпратени от ОЗД за услуги в мобилната социална работа или са вторично насочени към ОЗД от социалната услуга – в тази категория влизат също случаи на деца и семейства със сериозен риск, идентифицирани на място, които след това са насочени към ОЗД за изготвяне на социална оценка и подробен съгласуван план за работа.

3) **Косвени потребители**, върху които индиректно се въздейства чрез дейностите на социалната работа на хора от рисковите общности, обхванати в кампаниите по превенция и пр.

От гледна точка на управлението на услугите насочването към ползване на услуги става чрез:

А) Мобилна социална работа и преки контакти директно с рисковите общности:

- Идентифициране на рискове при посещения по места и мобилна работа на екипа в рисковите общности;
- Нови рискови случаи, забелязани при мобилната социална работа за подкрепа на място към вече идентифицираните случаи на семейства в риск;
- Информирание от мрежата от доброволци по места, от общностните съвети за подкрепа, местни лидери;
- Самозаявили се клиенти, които по собствено желание и нужда се насочват към социална услуга.

Б) Структурите на АСП – РДСП, ДСП, Отдели за закрила на детето:

- Насочване от Отдел „Закрила на детето“ (ОЗД) в Дирекция „Социално подпомагане“ (ДСП). След получен сигнал в ОЗД и извършена оценка на случая се издава направление за ползване на социална услуга По преценка на ОЗД към ДСП, при липса на съдействие от страна на

родителите/ законните представители на детето за ползване на услуга, директорът на ДСП издава заповед за ползване на услугата.

- Други доставчици на услуги, специализирани институции в областта.

В) Други институции и организации:

- Държавни институции и организации в свързаните сектори:
 - Здравеопазване – насочване от РЗИ, болници и родилно отделение, лични лекари, лекари от звената за спешна помощ;
 - Образование – РУО на МОН, училища, детски градини, училищни настоятелства;
 - Заетост – дирекции Бюро по труда.
- Общини и общински структури:
 - Общинска администрация в общините, където са базирани социалните услуги, както и в съседните целеви общини, които предстои постепенно да бъдат обхванати;
 - Кметове на кметства в прилежащи села и кметски наместници;
 - Общински съветници, представители на МКБППМН и на Обществените съвети по социално подпомагане.
- Представители на гражданския сектор – НПО и инициативни групи, работещи с рисковите общности.

Регистрирането на потребителите, идентифицирани от екипа при мобилната работа следва набелязаните процедури за мобилна работа. За насочването от ДСП/ОЗД за работа по случай с направление се прилагат разпоредбите на ЗСУ и ППЗСУ, но освен това се използва и пряко информиране (по телефон, имейл) за деца и семейства в потенциален риск, които все още не са станали „случай“ на ОЗД.

Насочването от други организации и институции се осъществява по опростена гъвкава процедура, която позволява както писмено сигнализиране за проблем, така и обаждане по телефон, имейл, среща на място за стартиране на дейности по спешност.

5 Общностна работа и програми за превенция на детските бракове

5.1 Програмен подход и общностна работа в социалните услуги

Програмният подход е възприет, защото програмите са нужни за структурирането на услугите и дейностите с ясен фокус върху връзката на дейностите с целите и очакваните резултати за потребителите на услугите. Смисълът на програмирането е в практическата полза по отношение на оптимизацията на работата и осмислянето на ефективността на услугите за децата, семействата и рисковите групи от уязвимите общности. Освен това, програмният подход стимулира по-гъвкавата организация на работата, която позволява да се развиват по-гъвкави услуги, с възможност за промяна и адаптиране според конкретните условия в дадената микро-общност и постигнатия напредък (или регрес) до момента.

Диференцираният подход и отчитането на спецификите на местните общности са задължителни в програмите, общностната работа и услугите. В най-общ план, **общностният подход** означава планиране и изпълнение на интервенциите за социална промяна (услуги, подкрепа и програми) в контекста на общностните специфики:

- Първо, спрямо хората – индивидуалните потребители (деца и семейства) – оценката на рисковете, планът за подкрепа, предоставените услуги и подходите на работа със семейството трябва да са съобразени със спецификите, вътрешните бариери и възможности, които произтичат от принадлежността към дадената общност.
- Второ, спрямо общността – интервенциите в общността, предназначени да осигурят условия за действителна и устойчива промяна към подобряване на грижата за децата в семействата чрез преодоляване на социални норми, традиции, вредни практики, вътрешно общностни йерархии и доминиращо обществено мнение, които нерядко се превръщат в бариери пред промяната в отделното семейство.

Услугите и подкрепата в маргинализирани семейства трябва да отчитат обстоятелството, че дългосрочното и дори краткосрочното планиране на живота и личностната реализация в никакъв случай не е обичайна практика на семействата в зоните на крайна бедност и маргинализация. Съответно, във времето очакванията за постигане на успехи и ползи за човека/семейството са сведени до „веднага и сега“, без да се обмислят и планират milestones – постиженията, които могат да доведат до успех през идващите години. Тези нагласи се превръщат в бариера към личностното развитие и изискват дългосрочна социална и психологическа подкрепа към родителите и младите хора за мотивиране и изграждане на базови житейски умения.

За разлика от познатите социални услуги в общността за деца и семейства в риск, **общностната работа по същество е насочена към цялостното развитие на самата общност, към постепенна и дълбока промяна на общностната среда, в която живеят децата и семействата. Тя е от ключово значение за развитието и модернизацията на обособени затворени общности, за тяхното постепенно излизане от изолацията от макрообществото, за адаптацията им към условията на съвременния свят и възможностите за подобряване на качеството на живота.**

Общностната работа може да се прилага в различни сфери – образование, заетост, семейни отношения, човешки права, жизнени условия и пр., но по същество тя е фокусирана върху мотивацията за развитие и промяна на нагласите за жизнена реализация. В широкия спектър на въздействие общностната работа се осъществява чрез самоорганизация на самата общност - от местно базирани граждански организации и вътрешни за общността агенти на промяната. Но в конкретни аспекти тя може и следва да бъде осъществявана от центрове за социални услуги, които да адресират в своята

работа не само потребностите на отделния потребител (дете или семейство), а също така и проблемните зони в неговата общностна среда, която формира неговите нагласи и предопределя неговата мотивация за промяна.

Програмите и работата по случаи за превенция на детските бракове трябва да отчитат социалните норми като ключова бариера и да разбират механизмите на възпроизвеждане на традиционните норми в затворената изолирана общност. Детският брак е проблем в обособените квартали и на практика не засяга интегрираните семейства от етническите общности – роми и миллет – които са избрали да живеят сред мнозинството извън махалата. Традицията за девствеността и опазването на честта на момичето е изключително устойчива домодерна социална норма за семейните модели в затворените общности. Тя остава основната общностно-приемлива причина за детските бракове, макар и при намаляващия им брой и дял. Теренните проучвания в обособени общности потвърждават, че детските бракове единодушно не се одобряват от родителите и се определят като риск, особено за момичетата. В същото време, обаче, образовани родители признават, че в името на традицията на девствеността са готови да се примирят с ранната женитба и да пренебрегнат образованието, професионалната реализация и щастието на децата си.

Такава промяна изисква дългосрочна и целенасочена общностна работа за преодоляване на нагласи, промяна на поведенчески практики в планирането на живота, бавно и постепенно включване на елементи за развитие в стратегиите за оцеляване на семейството.

5.2 Разработване на пакет от програми

Разработване на програми за структуриране на подкрепата към рисковите групи - Пакет от широко мащабни програми за превенция и семейно планиране, които да се прилагат в рамките на обществената работа за промяна на нагласите, социалните норми и поведенчески практики на изолираните ромски общности, за насърчаване на еманципацията на ромските момичета да мечтаят и да си поставят по-високи лични цели за свободен от насилие независим живот.

По същество **програмите представляват систематизирана интервенция за преодоляване на конкретни проблеми и конкретен отговор на потребностите на дадена специфична рискова група или на няколко рискови групи, идентифицирани по време на картографирането на уязвимите общности.**

Екипът работещ по случаи на ранни детски бракове идентифицира приоритетните програми като се опира на:

- Информацията от картографирането, изводите от мобилната работа, наблюденията и обхода на рисковите общности - оценките на потребностите на семействата/групите в риск;
- Оценката на специфичните потребности и възможности на общността;
- Целите и съответствието на програмите с целите и желаните резултати от подкрепата към децата;
- Планиране на интервенцията спрямо очакваното въздействие върху приоритетните целеви групи и фактори, като в крайна сметка за всяко въздействие се търси ефектът върху децата.

При разработването и финализирането на пакета от приоритетните програми отново се обръща специално внимание на ключовите принципи и подходи в работата :

- **Интегриран подход в подкрепата за целевите групи:** Програмите не са самостоятелни откъснати инициативи, които съществуват/се изпълняват отделно и независимо една от друга. Затова програмите се разглеждат като цялостен пакет, който обхваща приоритетните сфери на интервенция – те са свързани помежду си в спектъра на общата картина на услугите и в същото време са обособени поради фокусирането върху специфичните потребности на отделните целеви групи. Тук е необходимо да се мисли както за общата рамка на пакета от програми, така и за съдържанието на всяка отделна програма.

- **Конкретност в съдържанието на отделните програми** – програмите задължително се разработват спрямо: (а) общите цели и задачи, очакваните резултати, като иновативна услуга за широка превенция и подкрепа за високо рискови уязвими общности; (б) реалните потребности на специфичните целеви групи; (в) очакваните резултати за целевите групи и общността като цяло.
- **Специфичен подход към конкретната уязвима общност:** Специфичните етнокултурни характеристики на съответната уязвима общност до голяма степен са определящи както за подходите и методите за достигане до общностите и спечелване на доверието на рисковите групи, така и за предпочетените стратегии за промяна при отделното семейство/човек или в общността.
- **Гъвкавост:** Програмите се разработват в съответствие с идентифицираните проблеми и потребности на общността, децата и семействата в риск, оценени в резултат от мобилната работа и картографирането. Въпреки широката информация, събрана предварително, при приемането на пакета от програми е възможно да останат някои елементи от дейностите, които да се уточнят допълнително в хода на подготовката или при изпълнението на програмите. В такъв случай в програмата се отбелязва кои са тези елементи, кога и как – с какви инструменти се предвижда да се конкретизират.
- **Изчерпателност, пълнота и адекватност на пакета от приоритетни програми** за дадения период: Кои рискови групи са обхванати в интервенции – има ли пропуснати важни рискови групи, които непременно трябва да се обхванат? От гледна точка на ефикасността при инвестирането на ресурсите (като хора, време, и т.н.) е важно да се наблюдава балансът на интервенциите като разнообразие и планиран обем; има ли „пренасищане” на дейностите в подкрепа на едни целеви групи за сметка на „схематичност, оскъдност” в планираната интервенция за други групи, които също са оценени като приоритетни за работата през същия период.
- **Обхват на целевите групи на програмите:** Отделните програми адресират специфични целеви групи деца и семейства в риск от ранни детски бракове. Някои идентифицирани семейства/деца и младежи в риск обаче може да се включат в няколко различни програми; други да се включат само в част от дейностите по дадена програма. Същевременно, както е общоприето, ще разграничаваме понятията, като говорим за рискови групи и целеви групи на програмите – в целевите групи не се включват само рисковите групи, които имат непосредствена необходимост от услуги, но и такива групи/фактори, от които зависи промяната за рисковата група.
- **Съчетаване на индивидуалната подкрепа и груповата работа** вътре в рамките на приоритетните програми. Необходимо е също ясно виждане за съотношението между извънпрограмните „извънредни” индивидуални потребители, които се подкрепят текущо извън програмите и потребителите, програмно обхванати в индивидуална и/или групова работа. С общностните специфики ще се съобразяват и различните подходи в индивидуалната работа с отделни потребители – деца, млади хора и семейства в рискова ситуация.

Най-общо казано програмите са **комплекс от взаимосвързани дейности/ услуги /интервенции за постигане на конкретни желани резултати в рамките на определен период от време**. Разработването и финализирането на приоритетните програми се анализира от всички гледни точки на съдържателните и технологичните аспекти на програмирането.

По отношение на **технологията на разработване на пакета от програми** се следват стандартните методи на програмиране, които осигуряват:

- Логическа връзка между целите на всяка от програмите с главните цели, насочени към децата;

- Свързаност между програмите и допълняемост на подкрепата / интервенцията към: (1) дадена рискова група в общността за решаване на различни проблеми на тази група чрез различните програми или (2) решаването на проблем чрез интервенция върху различни целеви групи, свързани с този проблем.
- Фокусиране/обособяване на програмите – едновременно по рискова група и специфичен проблем (или проблемна област), т.е. не е задължително дадена програма да отрази всички проблеми на рисковата група и тази рискова група може да бъде адресирана от повече от една програма. В същото време, в зависимост от сложността на избрания проблем, дадена програма може да обхване повече от една рискова група в дейности и услуги за преодоляване на конкретен риск/проблем.

Предвижда се периодично актуализиране на съдържанието на отделните програми в зависимост от промените в средата и обратната връзка от потребителите – семейства, индивиди и групи.

Практическата приложимост също е важен принцип при разработването на програмите. Те са нужни, за да се въведе на практика принципът на гъвкавост и промяна на дейностите в съответствие с конкретната ситуация и да се структурира работата без да се изпуска фокуса върху връзката с целите и очакваните резултати от услугата. Прагматизмът предопределя и разумната степен на сложност на разписаните програмни документи без усложнени разработки, но с ясни цели и дейности, логически свързани помежду си, които да доведат до желаните конкретни резултати.

Критерии за избор на приоритетните програми

Изборът на съдържанието на първите програми и интервенции се определя от целите и ключовите задачи за подкрепа на приоритетните рискови групи с особено внимание към новородените и малките деца (0-3 години) от непълнолетни родители и техните семейства.

Критериите за приоритетност, избор на дейности, програми, подкрепа за дадени рискови групи и пр. са определени преди всичко от предвижданото въздействие на интервенцията върху децата. Интервенира се както директно върху децата, така и върху други целеви групи, от които зависи отглеждането и бъдещето на децата и предотвратяването на ранните детски бракове. В крайна сметка критерият за избор на дадена програма е очакваното и желано въздействие върху децата (налични и бъдещи, деца в семейства или в институции, в резидентна грижа и т.н.) и младите хора за елиминиране на рисковете и създаване на максимално добри условия за израстването и развитието на всяко дете, оценени според най-добрия интерес на детето. Изборът и оценката на дизайна на програмите се определят от същността на идентифицирания проблем и/или рисков фактор, целева рискова група, очакваните резултати и желаното въздействие.

Кои програми са приоритетни по отношение на съдържанието:

- **Според очакваните резултати от програмите** – трябва да адресират най-важните проблеми на уязвимите общности, които имат отношение към развитието на децата;
- **Приоритетни рискови групи, ключови проблеми**, които трябва да бъдат решавани като иновативна смесена услуга в общия спектър на услугите;
- **Степен и характер на риска** – броят на потенциалната целева група в риск не винаги е решаващ за приоритетния характер на дадена програма. Затова, например, често може да се случи да отложим стартиране на услуги за значително по-многобройна рискова група, за да се подкрепят малко на брой деца/семейства, за преодоляване на висок риск от изоставяне, negliжиране на децата и предотвратяване на ранен детски брак.

В ежедневно работата на социалните работници и в пакета от приоритетни програми трябва постоянно се комбинират **двата компонента**:

а) Спешна интервенция/намеса за предотвратяване на ранни детски бракове – чрез идентифициране на рискови семейства с реална заплаха от сключване на такива. Тук се осигурява предимно

индивидуална подкрепа, а при необходимост се информира и ОЗД и други социални услуги, комбинирано, като вероятно ще се наложи индивидуална оценка на потребностите – предварителна и задълбочена. На по-късен етап може да бъдат обхванати в програми и други форми на подкрепа.

б) Въздействие по „дългата права“ за дългосрочна превенция – интервенираща предимно върху групи от непълнолетни настоящи и бъдещи родители, уязвими общности и пр. за реална промяна на качеството на грижата за децата в тези общности чрез промяна на нагласите към грижата за децата, планиране и проследяване на бременността, подобряване на родителските умения и практики към отговорно и модерно родителство, подкрепа за социалните ресурси на уязвимите семейства и отваряне на достъпа до налични услуги, които се предоставят на хоризонтален принцип за всички хора.

5.3 Програми за широка превенция и промяна на нагласите към дододерните семейни модели в изолирани общности

5.3.1 Обхват и съдържание, целеви групи

Анализът на нагласите в изолираните общности показва, че програмите за широка превенция на детските бракове е необходимо да са насочени към:

- Промяна на нагласите в ромските общности към семейните модели и дододерни социални норми, която да формира благоприятна общностна среда за прекъсване на повторемостта на модела на детския брак от новите поколения, чрез:
 - Групова работа с авторитетите, които влияят за формирането на нагласите и общественото мнение в махалата;
 - Системна индивидуална работа с децата и семействата – в подкрепа за ново мислене за планирането на живота чрез рационално осмисляне на концепцията за бъдеща реализация и мотивиране за по-високо образование и професионална квалификация.
- Промотиране на алтернативи за личностна реализация, които да изместят детските бракове в приоритетите на подрастващите и юношите от обособените етнически общности.
- Изграждане на нагласа и умения за осмислен и рационален избор на приоритетите и преценка как и доколко е възможно едновременното завършване на образование и създаване на семейство.
- Подкрепа за развиване на мотивацията и практическите умения на подрастващите за личностна реализация - как да превърнат мечтата си в действие.
- Подкрепа за осъществяване на желаното образование и професионална реализация чрез превенция на отпадането и целеви усилия за подобряване на образователните резултати на учениците в обособените и смесените училища с висок процент на ученици от етническите малцинства – не е достатъчно само присъствието им в училище, нужни са знания, умения и самочувствие.

Целевите групи на превантивната общностна работа включват не само момичетата в риск от ранен брак и техните семейства, но и цялата общност независимо от степента на риска в отделните семейства. Интервенциите трябва да достигнат до всички поколения и всички сегменти в обособената етническа общност. Дори когато младите хора мислят различно, тяхното поведение и избор на модел за личностна реализация зависят пряко от промените в нагласите на родителите, семейната общност и от социалните норми в общностната среда.

Младото поколение – ромски момичета и момчета, които все още не са встъпили в ранен брак / съжителство, като се разработят целеви програми за различните възрастови групи, както и в зависимост от обхващането им в училище:

- Младите ромски момичета в училищна възраст, които посещават училище;
- Момичета, които по различни причини са отпаднали от образованието или нередовно посещават училище - най-рисковата група за детски бракове и ранни бременности остават момичетата, които вече са извън училище;
- Момчета и подрастващи млади мъже – посещаващи или отпаднали от училище.

Възрастови характеристики: Преобладаващото мнение на респондентите е, че подкрепата за развиване на интересите на младежите и стимулиране на тяхното желание за реализация трябва да започне още от по-ранна детска възраст преди пубертета – от 11-12 години. Критичната възраст за интензивна превенция на детския брак сред момичетата е различна в различните места в зависимост от обичайната брачна възраст и спецификата в съответната общност. Например, според респондентите на теренното проучване в Нови пазар това е възрастта на 14-15 години, но в Розино и Ловеч е необходимо да се въздейства от по-ранна възраст към 12-13 години.

Възрастните поколения в общността, сред които трябва да се работи за промяна на нагласите към домодерните семейните модели. По-конкретно:

- Родителите на подрастващите момичета и момчета със специален фокус върху майките – бъдещи свекърви и тъщи;
- „Старите родители“ (баби и дядовци), които „по право“ в много случаи вземат решения в домакинството за бъдещето на децата и младежите;
- Авторитетите в общността/махалата, които (а) могат да бъдат спечелени за „агенти на промяната“ в подкрепа на интервенциите за превенция на детските бракове или (б) могат да се превърнат в открити или скрити опоненти и даже във „врагове“ на промяната на нагласите и поведенческите модели в затворената ромска общност:
 - Негласно признатото лидерство на авторитетните родове/семейства и личности, които оказват съществено влияние върху нагласите и общественото мнение в махалата за приемливите социални норми и модели на поведение;
 - Формалното и неформално лидерство в общността: местни граждански НПО, религиозни и други структури, активисти, общински съветници, медиатори (здравни, образователни, трудови), професионалисти и други личности с влияние в общността, които в една или друга степен претендират да представляват интересите на ромската общност пред макрообществото в населеното място.
- Максимално широки кръгове на хора в махалата, които да бъдат достигнати директно чрез програмите за широка превенция и/или индиректно чрез вторичното въздействие от „агентите на промяната“ вътре в общността.

Програмният подход изисква съчетаване на груповата работа и индивидуалната подкрепа за отделни потребители – деца и семейства. Наред с груповата работа екипите продължават да предоставят индивидуална подкрепа за отделни потребители – деца и семейства, младежи, бременни и пр., адаптирана към конкретните им проблеми/нужди. (Това уточнение е важно, за да не се прекъсва връзката с хората; да се запазва необходимата гъвкавост и индивидуален характер на подкрепата). В отговор на идентифицираните потребности ще следват принципа колкото е възможно по-бързо и по-пълно да включват отделните потребители в програми.

5.3.2 Методи и инструменти за дълбочинна общностна работа

Иновативните методи за дълбочинна общностна работа целят да провокират групи от общността към преосмисляне на своите представи за традиционните социални норми и семейни модели, да се опитат да преоценят своите виждания за „ползите“ и „загубите“ от поддържането на традицията за детските бракове през призмата на интересите и бъдещето на младото поколение. По този начин

фасилитаторите на общностната работа могат да насочват хората от различните поколения към промяна на нагласите и мисленето в общността, за да:

- да подкрепят превенцията в уязвими групи, където е установен риск от сключване на ранни детски бракове;
- да провокират промяна на представите и нагласите към родителската грижа за децата и риска от детското развитие във високорисковите уязвими общности;
- да спомогнат за ограничаване на репродуцирането на рисковете за децата чрез мобилизация на общностния потенциал и стимулиране на общностното развитие на високорискови уязвими етнически малцинства и групи.

Тези дейности предвиждат създаването на **тематични дискуссионни групи и групи за взаимопомощ и подкрепа**, които обединяват хора от рисковите общности с общ проблем и общи или сходни интереси, които се познават и се чувстват комфортно да споделят мнения и идеи. Препоръчително е тези групи да са формирани за различните поколения, тъй като подрастващите и младите хора ще се почувстват по-свободни в обсъждането на тези чувствителни теми извън прекия контрол на своите родители. Социалните и общностните работници могат да фасилитират групови дискусии конкретно по теми за последиците и рисковете от детските бракове, алтернативи за развитие и реализация на младите хора.

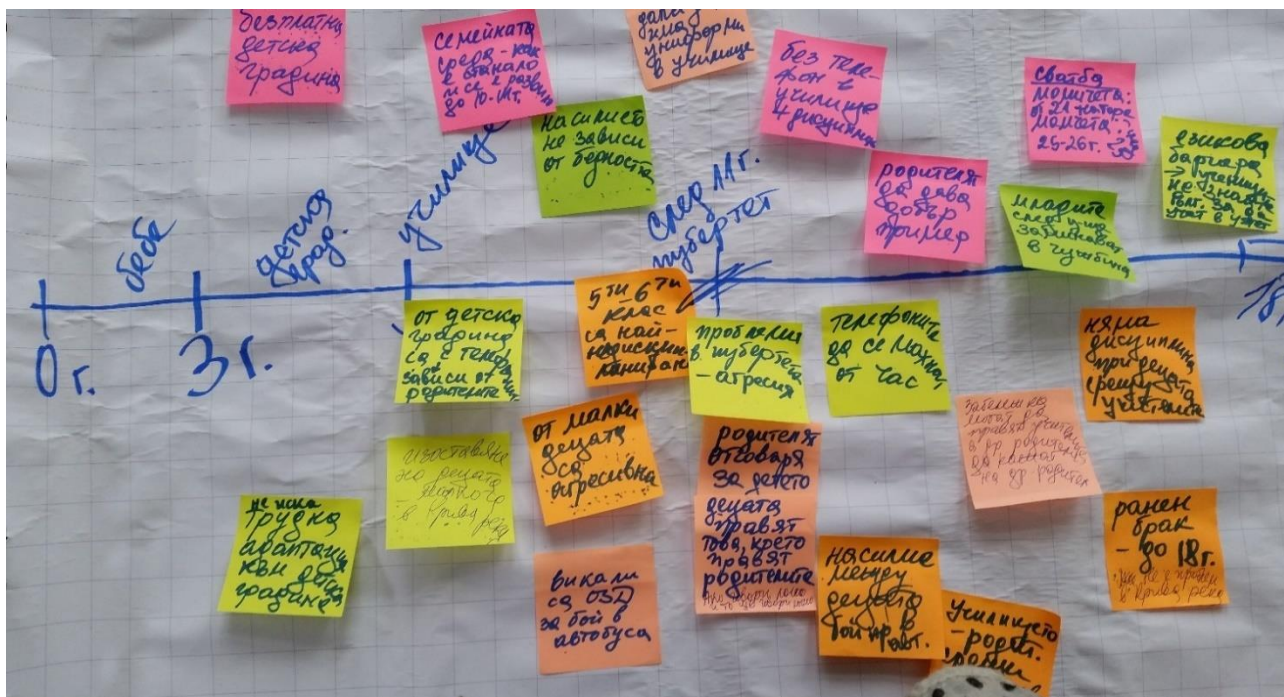
В тематичните дискуссионни групи е важно да се поставят на обсъждане представите за ранната женитба и раждане – да се говори за възрастовите граници на детството, ученето, подготовката на момичетата за живот без зависимост от свекърва и родители. Особено важна е темата за рисковете от ранната бременност. В изолираните общности не съществуват страхове, че ранната бременност би довела до рискове за раждащото момиче или нейното дете. Темата е повдигана в някои общности от здравните медиатори и общностни организации, но момичета нямат информация и изпитват притеснения да обсъждат подобни теми. Частичното знание за вредите от ранното раждане на този етап не се отразява върху практикуването на детски бракове, но това може да бъде променено.

Интерактивните методи са подходящи за осмисляне с участие на рисковете и вредата от детския брак и ранното раждане. Такава техника е **жизненият календар**, който свързва рисковете с ключови етапи и събития в израстването на детето, чрез групово обсъждане и визуализация на мненията на участниците, които влизат последователно в ролите на споделящи личния си опит и възгледи на „експерти“ за своята общност. На флипчарт се начертава дълга стрелка - линия на живота, която започва нулевата година – раждането на детето и заедно с групата се проследяват основните етапи от неговото израстване и развитие. За визуализацията фасилитаторът използва цветни листчета: розово – най-доброто за детето и желани цели; оранжево и светло оранжево – рискове, проблеми и заплахи; жълто – тенденции и фактори в общностната среда; зелено – необходими действия и решения за преодоляване на рисковете.

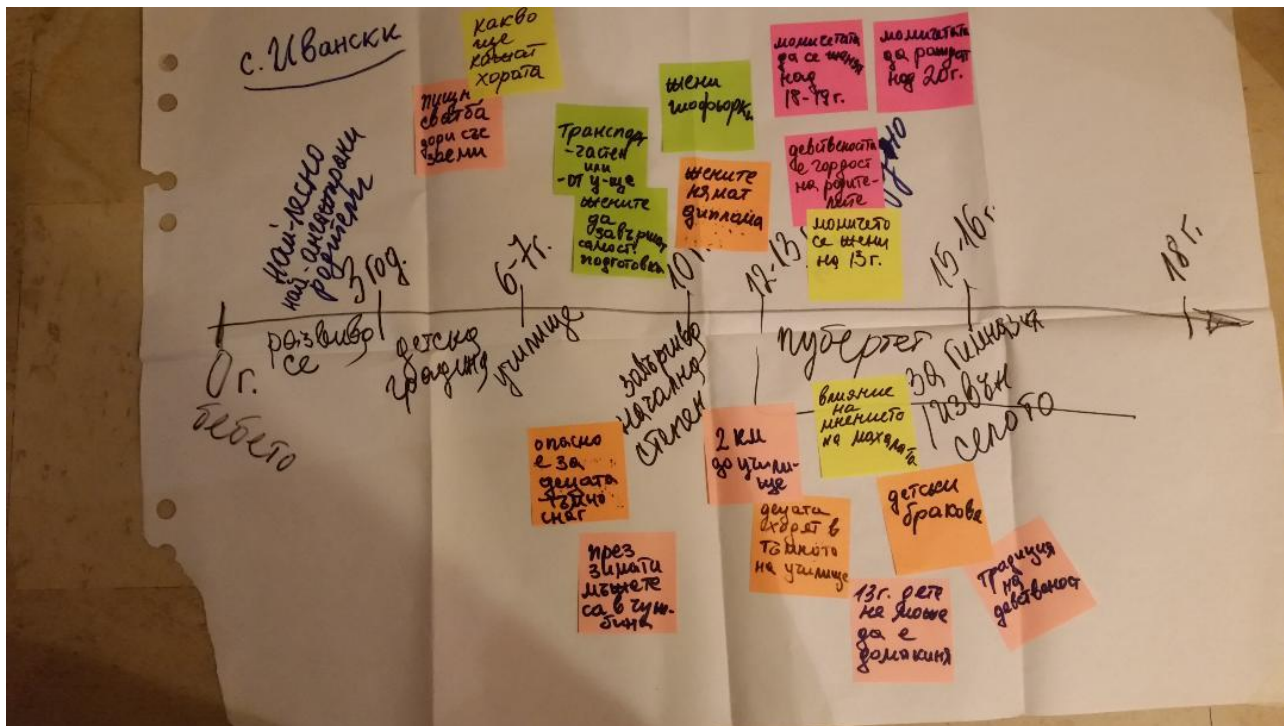
Линията на живота се продължава за следващите години и етапи – раждане и отглеждане на децата, започване на работа и и пр. В хода на дискусиата фасилитаторът може да отбелязва и разликите между ромите и мнозинството по отношение на ключовите години – завършване на образование, професионална квалификация и започване на работа, кариера, сватба и раждане на деца. Илюстрирането на линията на живота стимулира участниците да осмислят как детският брак лишава ромските момичета и момчета от детство, от време за учене, като обрича ромските момичета да излязат на пазара на труда без образование и без професия на 29-30 години, когато децата им вече са в детска градина и в училище, да търсят нископлатена работа, без възможности за личностна реализация и икономическа самостоятелност в бъдеще. Техниката е подходяща за работа с различни възрастови групи, както от подрастващи и млади хора, така и от родители, баби и дядовци.

За илюстрация прилагаме примери от използване на техниката „жизнен календар“ в теренно проучване сред изолирани етнически общности, направено за нуждите на УНИЦЕФ България в област Шумен (2017 г.)

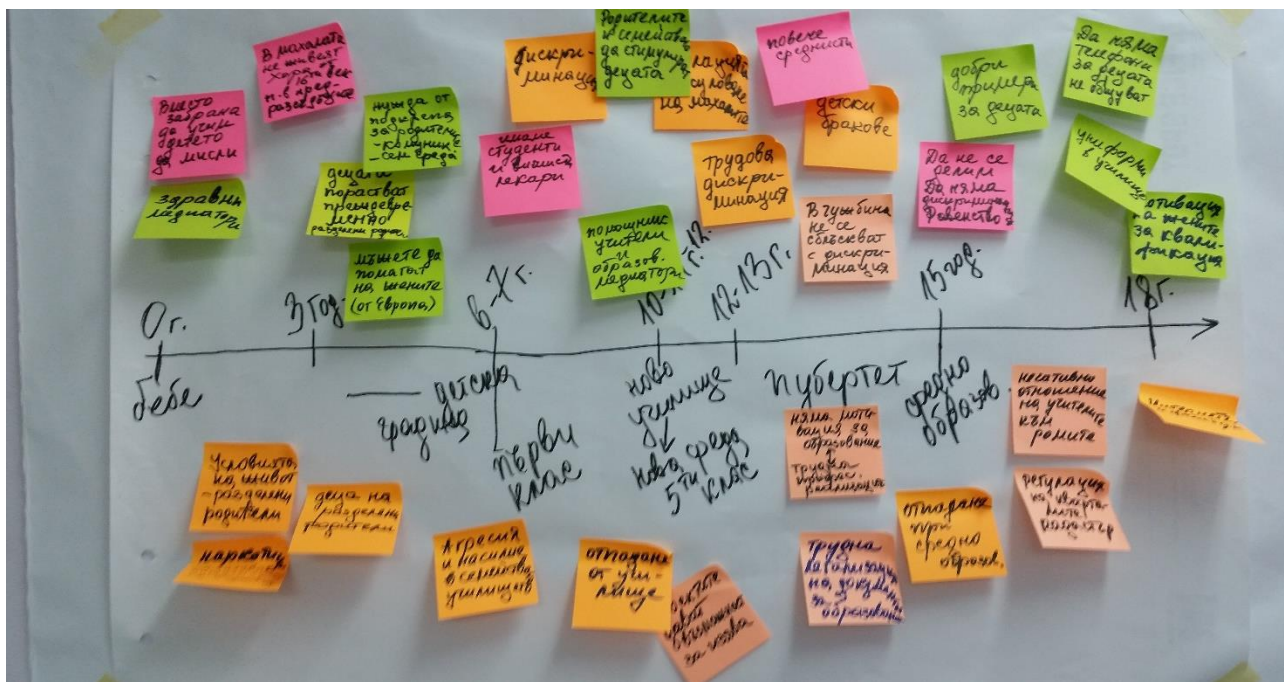
Село Крива река, община Никола Козлево

Село Ивански, община Шумен

Град Шумен, кв. Бялата пръст

Същевременно е важно да се вземе под внимание, че за промяната на нагласите е необходима **дългосрочна последователна работа**. Затова е препоръчително детските бракове да не са единствената тема на срещите, а в определени случаи да се вмъкват като същностен компонент в дискусии и информиране по различни въпроси, които интересуват хората от общността. В зависимост от самите общности и специфики на населените места, може да фасилитират дискусии например на:

- Групи за работа с подрастващи (12-16 години);
- Групи за професионална ориентация на ученици и млади хора;
- Групи за включване в програми за завършване на образователна степен;
- Групи за включване в програми на Бюрата по труда за заетост, професионална квалификация и преквалификация;
- Групи на родители за превенция на отпадането на децата им от училище и/или реинтеграция на децата им в образователната система.

Такива тематични дискусийни групи се организират от социалните сътрудници, които могат да привличат специалисти по отделните теми (учители, лекари, представители на Бюрото по труда и пр.). Някои от програмите могат да бъдат и значително по-кратки; в зависимост от темата и интереса на групата могат да се ограничат до няколко кратки срещи за обсъждане, информиране и мотивиране на участниците.

Необходимо е провеждането на програми и кампании за превенция на детските бракове и образование, които да се провеждат с равнопоставено участие на всички заинтересовани страни в целевите традиционни ромски общности. Горепосоченото по никакъв начин не освобождава ангажимента на държавните институции, които трябва да създадат механизмите за институционализиране и финансово осигуряване на тези дейности. Трябва да се изтъква личния пример на успешни роми: млади, образовани и справящи се с предизвикателствата на живота роми, които са напуснали определена общност и са израснали пред очите на другите и са успели да постигнат повече от останалите, без да забравят ромския си произход и без да пренебрегват личния си живот и семейство.

Подкрепата за развитие на общността е друг важен принцип, който трябва да се приложи в усилията за предотвратяване на ранните бракове. Общността и различните нейни механизми за влияние са

Настоящият документ е разработен в рамките на проект „Мечтай смело, цели се високо“. Проектът е сфинансиран от Европейския съюз и се изпълнява в партньорство от фондация С.Е.Г.А., фондация Рома Лом и сдружение Закрилници.

много важни за живота на отделните ромски семейства. Затова е необходимо да се прилагат превантивни програми и подходи, доказали своята ефективност като: дискусии в общността; групови дискусии; информация и образование относно репродуктивното здраве и семейното планиране; метода на фамилените групови конференции и др. Индивидуалните разговори или семейни дискусии в рамките на такива кампании са ефективна мярка за повишаване на осведомеността по въпроса за ранните бракове, което е необходима стъпка за неговото решаване.

Спектърът на възможните програми, които да подпомогнат социалното включване и превенцията на ранните бракове и ранните раждания е много широк, включително:

- **Програми за развиване на умения и нагласи за професионална реализация** – насочени към подрастващи и млади хора, които могат да се реализират заедно с училищата.
- **Обучителни дейности за подготовка на подрастващи и млади хора за семеен живот** - насочени към широка превенция на непланираната бременност, на рисковете от изоставяне и negliжиране на бебета и малки деца. Услугите целят осигуряване на адекватна готовност (нагласи, отношение, познания, умения) на юношите и девойките за осмисляне и изпълнение на ролята на съпруг и съпруга и ролята на родител.
- **Програми за семейно планиране и превенция на нежелана бременност** - насочени към намаляване на изоставянето на деца чрез ограничаване на нежеланите и рискови бременности. Тези услуги включват два основни компонента: (1) превенция в училище, здравно образование за подрастващи и млади хора - бъдещи родители; (2) превенция на нежелана бременност, семейно планиране и АГ услуги – за семейства и млади хора в риск, многодетни майки, семейства със случаи на изоставяне на дете.
- **Осведоменост за стъпки при отглеждане на новороденото и детето.** Консултиране и подкрепа на младата майка – насочена не само младите майки, но и свекървите в ромската общност, към промяна на нагласи и прекратяване на нездравословни традиционни практики при отглеждането на децата (например, като осояването на бебетата).

Необходими са интервенции в много посоки за изкореняване на вредните практики на детски бракове и ранни бременности, домашно насилие и насилствени решения за личното бъдеще на ромските момичета и млади жени, налагани от родителите, съпрузите и възрастните поколения според традиционните семейни модели, социалните норми за девствеността и стари стратегии за оцеляване в ситуация на изключване, дискриминация и бедност. Напредъкът в постигането на тези стратегически цели зависи от необходимите дълбоки промени към социално приобщаване на изолираните ромски общности, в системата за социално подпомагане и в другите сектори – образование, здравеопазване, заетост, сигурност, в нагласите на институциите и макрообществото.

Необходимите промени трябва да засегнат всички поколения и сфери на живот в изолираните ромски квартали. Ромските момичета и млади жени трябва да бъдат насърчавани да мечтаят за бъдещето си отвъд модела на живот на техните майки – женени млади и раждащи 2-3 деца преди 18-годишна възраст, без образование, професия, средства и шанс за самостоятелен живот на младото си семейство и деца, зависими от по-възрастните поколения, лишени от самостоятелно вземане на решения за своя живот, семейство и деца. Те трябва да познават по-добре правата си, за да кажат „не“ на насилствените и принудителни решения на родителите си, да бъдат информирани как и къде могат да получат подкрепа и защита; трябва да разберат правата си да могат да вземат решение за собствения си живот – правото на избор на образование и професия. Въпреки ниския брой на момчетата, които стават деца-съпрузи (те обикновено се женят над 18-годишна възраст), ромските момчета също стават жертва на принудителни бракове поради различни причини/аргументи на родителите им: да „уважават честта“ на момичето, да бъдат контролирани в семейството, вместо да „правят лоши неща и да поемат по грешен път с лоша компания“, да си осигурят „добра булка от добро семейство“ и т.н., и т.н. Освен това всички ромски младежи – момичета и момчета – имат нужда от информираност за правата на децата. Тази работа трябва да е специално насочена към момичетата с цел изграждане на тяхната увереност в отстояването на правото да избират своето бъдеще.

Младежите се нуждаят от механизми за подкрепа за постигане на по-добро образование и професионална квалификация, за повишаване на самочувствието и капацитета им да противодействат на дискриминацията и предразсъдъците на мнозинството, които лесно могат да ги обезсърчат и да блокират усилията им за постигане на по-високи цели.

Ромските родители и по-възрастните поколения в изолираните общности трябва да разберат и почувстват по-добре какво пропускат дъщерите им поради ранните бракове и ранните бременности, които насилствено прекъсват детството им и влияят на емоционалното и интелектуално развитие и здравословен растеж. Родителите трябва да бъдат информирани за рисковете за здравето на момичетата-булки и бебетата им. В общностите трябва да се осигури интензивна работа и подкрепа от общностните агенти на промяната, за да накарат родителите и бабите и дядовците да се замислят и да преразгледат мненията си относно загубите и ползите за момичетата, включително социалните норми за девствеността. Те трябва да бъдат информирани отново за законовите разпоредби и ограниченията на детските бракове, за да се убедят, че законът е в сила и се прилага – по-специално за криминалните случаи на съжителство с момичета под 16 години.

Успехът на стратегиите за приобщаване и мерките, които са насочени към ромите, зависи до голяма степен от напредъка в промяната на нагласите на общността към тези вредни практики в изолираните квартали, които са последица от живота на много поколения в изолация от макрообществото, а същевременно тези семейни модели отново генерират нови корени за изолация, автосегрегация, рискове и тенденции към маргинализация.

5.3.3 Комуникация за развитие, информационни кампании

Комуникация за развитие, кампании и инициативи за промяна на нагласи

Водещ подход в различните дейности за промяна на нагласите е мобилизирането на участието на общността и отваряне на пространство за дискусия вътре в общността.

Предвидените услуги и дейности за промяна на нагласите целят:

- да подкрепят превенцията в уязвими групи, където е установен риск от сключване на ранни детски бракове;
- да провокират промяна на представите и нагласите към родителската грижа за децата и риска от детското развитие във високорисковите уязвими общности;
- да спомогнат за ограничаване на репродуцирането на рисковете за децата/ чрез мобилизация на общностния потенциал и стимулиране на общностното развитие на високорискови уязвими етнически малцинства и групи.

За всяка кампания и инициатива се определят конкретните цели, обхват, целева аудитория, теми и фокус на кампаниите и пр. Предвидените дейности могат да включват, например:

- Информационни услуги и дейности в рисковите общности;
- Кампании в уязвимите общности за промяна на нагласи и за превенция от ранни детски бракове;
- Популяризиране на дейностите сред обществеността в областта, което да въздейства за (макар и минимални) стъпки към преодоляване на негативните нагласи на мнозинството към изключените групи от етническите малцинства.

Застъпничество за преодоляване на социалното изключване

Наред с програмите за превенция, услугите и НПО могат да подкрепят застъпнически действия за преодоляване на социалното изключване и изолацията, които са ключов фактор за съхранението на домодерните семейни модели и практики.

Превъзможването на практиката на детските бракове настъпва не като резултат от възможните или вече наложени санкции, а като резултат от други **съществени промени и практики** като:

- Масовизирането на по-високо ниво на образование сред ромските момичета и превръщането на завършването на образование във важна част от жизнения цикъл;
- Десегрегационните дейности – включените в тях момичета по време на началното си образование продължават и средното;
- Извънкласните занимания за децата, свързани с ромската култура и идентичност, интерактивните и спортни дейности;
- Изграждането на ролеви модели чрез промотиране на добрия пример на успели ромски момичета от общността;
- Отваряне на училищата към ромската общност; по-активното отношение на училищата, постоянна работа със самите семейства и включване на общността в училищния живот;
- Социална мобилност на семейството и живот сред макрообществото. Изграждане на икономически възможности за реализация на жени от общността с по-високо ниво на образование.
- Фактор за промяната минава през покачване на нивото на образование на момичетата.
- Появата на „първопроходци“ и ролеви модели на по-образовани момичета.

Като цяло се наблюдава промяна в положителен аспект на нагласите сред общността, но със съхраняване на норми и традиции, характерни за ромите. Моделите в семейството са съхранени, но все повече се дава глас на младите хора. Традицията за девствеността при младите момичета все още е факт, но постепенно се променя мирогледа и имат свобода да водят полов живот (над 14-15 годишна възраст) без да се женят и не усещат натиск от родители и роднини да останат за винаги с този партньор. Младите споделят мнението, че искат по едно или две деца, искат да живеят в собствен дом, отделно от родителите си. За тях нормална брачна възраст е около 25 години и нагоре. По възрастните са се женили на възраст между 14-16 години и имат по 4-5 деца. Сред непълнолетните момичета, при които е настъпила ранна женитба имат само начално или по-ниско образование. Ниската просветеност сред твърде младите ромски майки обикновено или е една от предпоставките за ранното встъпване в брак и ранното раждане, или е съпътстваща характеристика на тези момичета.

Образованието при младите постепенно става ценност и участниците в теренното проучване споделят за ползите от това да си грамотен и да можеш да се развиваш. Като цяло искат да останат да живеят в квартала, да си купят къщи и да имат 2 до 3 деца, за които да могат да полагат адекватни грижи и да ги изучат. Осъзнават, че като човек е образован, той е по-добре приет в голямата общност и от обществото като цяло. Някои от участниците мечтаят да учат и висше образование и да бъдат учители или лекари. В същото време те споделят, че решенията за тяхното бъдеще в много случаи зависят не от тях, а от техните родители и баби. В теренното проучване доста родители споделят мнението, че образователният статус на децата им е изключително важен за намаляване на детски бракове. Когато хората са информирани и грамотни взимат по разумни решения за семейството си. Но отново, когато майката/родителите са изправени пред избора детски брак и запазване на „честта“ на дъщерята или продължаване на образованието на момичето, по правило решението не е в полза на образованието.

За подкрепа може да се стимулират децата чрез стипендиантски програми, особено за обучаващи се в гимназии и университети, така ще се увеличи броят на образованите млади хора в квартала, които стават пример за други момичета и момчета в общността. Усеща се и нуждата от подкрепа за младите момичета, които вече са майки и имат желание да се върнат в образователната система. Дейности като „работилница за млади родители“, информиране и консултиране, групи с учители и родители, увеличават доверието между училището и местната общност. Необходимо е засилване и активизиране на ролята на здравните и образователните медиатори, като мост между общността и институциите. Целта да бъде изградено доверие между училището и местната общност, което да бъде отправна точка към обсъждане на проблемите с образованието на техните деца.

6 Интензивна подкрепа при непосредствен риск или случай на детски брак

6.1 Цели и целеви групи

Цели – минимизиране на последиците, търсене на възможности за връщане в образованието, отлагане на второ раждане, подкрепа за еманципация на младото семейство, грижите за детето и пр.

Подкрепата към подрастващите момичета и за младежите вече встъпили в ранно съжителство, насочена към:

- Адресиране на рисковете за родените в семейството деца и развиване на родителски умения на младите родители, превенция на насилието.
- Минимизиране на негативните последици от детския брак за младите родители със специален фокус върху ромските момичета чрез гъвкави програми за връщане в образованието, развиване на личностни умения, семейно планиране, достъп до заетост и други.
- Социално-здравна подкрепа за повишаване на здравната грамотност на младото семейство и домакинството,
- Услуги за семейно планиране, насочени към превенция на ранните раждания и поне към отлагане на второто раждане от детето-майка.
- Работа с новото семейство на момичето и с цялото домакинство за еманципация на младото семейство от властта на свекървата чрез постепенно излизане от зависимостта от по-старото поколение, развиване на отговорността на младите за изхранването, грижата и бъдещето на семейството, постепенно утвърждаване на самостоятелност и вземане на отговорни решения за техния живот. Подкрепа към младата снаха за еманципацията ѝ като майка и член на домакинството.

В съответствие с добрите практики в социалните услуги, интензивната социална работа за преодоляване на последиците и рисковете от детския брак и за превенция на ранните раждания е необходимо да бъде планирана индивидуално спрямо специфичните рискове и социални ресурси на момичето, което е станало малка булка/дете-майка, и нейните семейства – новото семейство/домакинство на съпруга и родното семейство на нейните родители.

Целевите групи за подкрепа на ромски момичета встъпили в детски брак/съжителство и на малки майки включват:

- Момичета в непосредствен риск от ранен брак, за които сватбата е договорена, но още не се е състояла. Те могат да бъдат идентифицирани чрез мобилна работа на място в общностите и предложения по-долу механизъм за ранно алармиране при риск от детски брак;
- Непълнолетни и малолетни момичета, встъпили в ранно съжителство на семейни начала, които живеят в семействата на съпрузите си;
- Непълнолетни и малолетни бременни и майки, както и техните деца;
- Непълнолетни и малолетни бременни и майки, както и техните деца, които са изоставени от техните родни семейства и не са приети в семейството на бащата;
- Родителите на встъпилите в ранен брак и разширените семейства със специално внимание към свекървите и майките на момичетата.

Специфичните рискове и потребности на момичето, както и наличните социални ресурси в домакинството и разширеното семейство се идентифицират чрез задълбочена индивидуална оценка на потребностите.

6.2 Услуги/механизми за осигуряване на достъп до правосъдие и защита от насилие на (потенциални) жертви

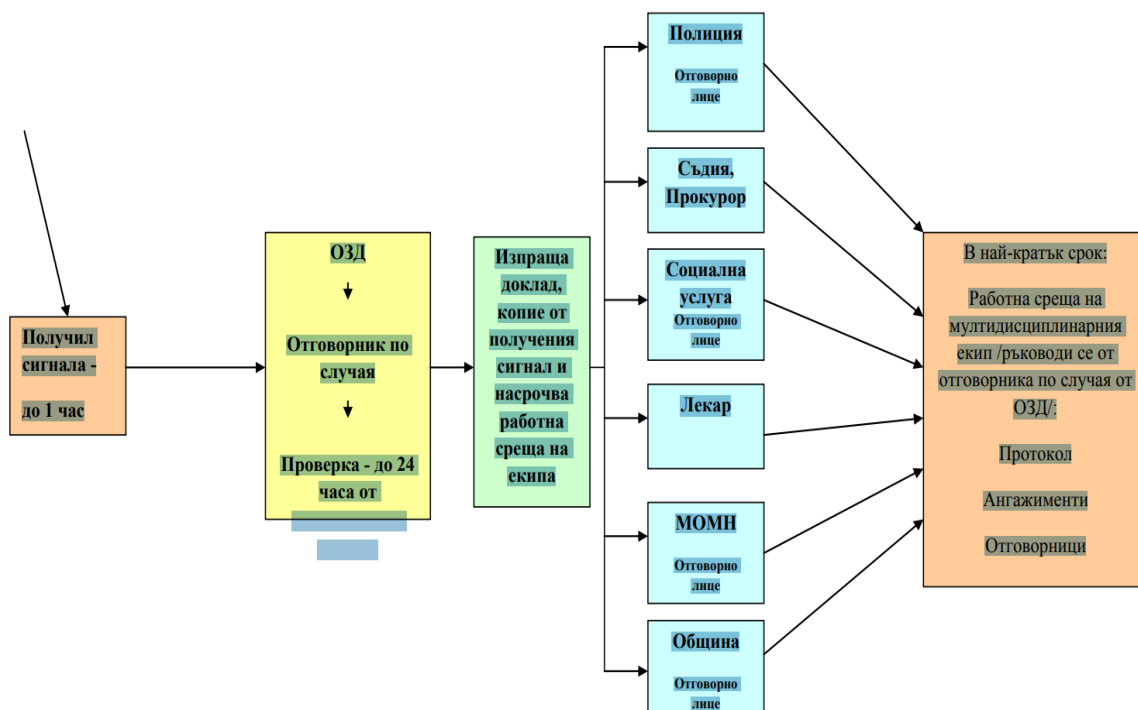
Според законите в България ранният брак се счита за насилие над дете. То може да бъде сексуално и/или психическо и/или физическо насилие с трайни последствия върху развитието на детето. Всеки, на когото стане известно или има съмнение, че дете се нуждае от закрила (според чл. 7 ал. 1 и ал. 2 от Закона за закрила на детето) е длъжен незабавно да информира за това Отдела за закрила на детето (ОЗД), Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) или полицията.

Според Закона за закрила на детето:

- Насилие е всяко действие, причиняващо вреда на човек или група хора, въпреки тяхната воля и заявено несъгласие.
- Насилието е действие, прилагано, за да бъдат постигнати власт и контрол над жертвата.
- Физическо насилие е причиняване на телесна повреда, болка или страдание без разстройство на здравето.
- Психическо насилие са всички действия с вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето, като: подценяване, подигравателно отношение, заплахата, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение.
- Сексуално насилие: всяко сексуално действие, при което възрастният използва детето за свое собствено сексуално задоволяване.
- Пренебрегване: неуспехът на родителя или лицето, полагащо грижи за детето, да осигури неговото развитие в една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи.

Междунституционално и междусекторно сътрудничество за превенция на ранните бракове

Координационен механизъм за взаимодействие при сигнал за дете, жертва на насилие или в риск от насилие

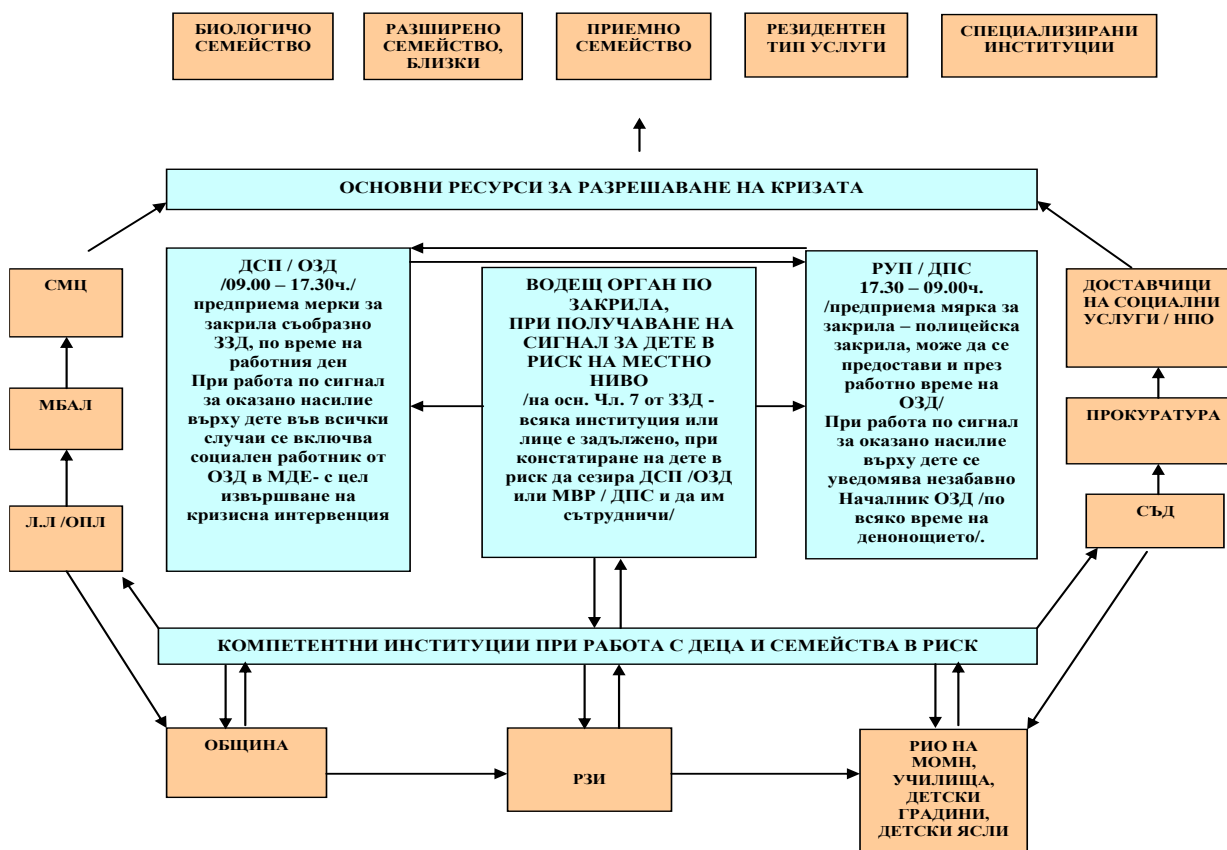
Взаимодействието на институциите и техните задължения по този повод са регламентирани в **Координационен механизъм** (виж графиката по-горе) , който гласи:

- До един час след постъпване на сигнала в ОЗД се назначава отговорник, който да извърши проверка на сигнала; В следващите 24 часа отговорникът по случая изпраща доклад със събраната информация до мултидисциплинарния екип и насрочва работна среща;
- Мултидисциплинарният екип включва в своя състав: полиция /отговорно лице/, съдия, прокурор, социална услуга /отговорно лице/, лекар, МОМН /отговорно лице/, община /отговорно лице/;
- Мултидисциплинарният екип на местно ниво определя единна стратегическа цел, за постигането на която изготвя съвместен план за действие с разписани конкретни задачи със срок за изпълнение;
- Докато тече процесът на закрила от насилие, детето има право на подкрепа като бъде насочено за включване в подходяща превантивна програма или социална услуга.

Този координационен механизъм при сигнал за дете, жертва на насилие или в риск от насилие би трябвало да задейства също така и в случай на детски брак, но това би могло да се случи само ако е подаден сигнал и ако институциите регистрират случай на насилие. При липса на сигнал за насилие координационният механизъм обикновено не се включва.

Кризисна интервенция

КРИЗИСНА ИНТЕРВЕНЦИЯ ПРИ НАСИЛИЕ ИЛИ РИСК ОТ НАСИЛИЕ ВЪРХУ ДЕТЕ

Мерки за закрила на детето - ОЗД

Действията, които професионалистите и обществото предприемат за да повишат благосъстоянието на децата и да ги предпазят от вреда се наричат мерки за закрила. Те включват:

- защита на децата от насилие;
- предотвратяване увреждането на здравето или развитието на децата;
- гарантиране, че децата растат при условия, съответстващи на осигуряването на безопасни и ефективни грижи; и
- предприемане на действия, които да дадат възможност на нуждаещите се деца да имат оптимални шансове за живот.

6.3 Принципи и норми, подходи на работа в подкрепа на дете в риск

Принципите и нормите на работа включват:

- Гарантиране на най-добрия интерес на детето, съгласно Конвенцията на ООН за правата на детето;
- Гарантиране на правото на всяко дете да бъде отглеждано в семейна среда;
- Предимство на подкрепата към семейството за осигуряване на благоприятни условия за развитие на детето в неговата семейна среда, а не в институция или алтернативна резидентна грижа;
- Зачитане на достойнството и личността на детето, включително уважение към личната история, религиозна, етническата и културна идентичност на детето и неговото семейство, на уязвимите общности и групи;
- Зачитане на правото на детето/родителите/общността на изразяване на мнение и изслушване;
- Защита от злоупотреба и насилие;
- Съобразяване с индивидуалните потребности на децата/хората от рисковите групи; при отчитане на най-добрия интерес на потребителите на услугите – деца и пълнолетни хора от рисковите общности/групи.

Подходите в работата имат комплексен характер и се определят от правата на детето, правата на човека, спецификата на целевата група; вида и степента на идентифицираните рискове; семейството като основен фактор в живота и развитието на децата; особеностите и потребностите за развитие на общността и социалната среда. Тук се прилагат **общите подходи за социалните услуги** при планирането и предоставянето на ефективна подкрепа за рисковите групи:

- Индивидуален подход на интервенциите при работа по случай, както и при оказване на подкрепа към деца и семейства, които все още не са „случай“ на ОЗД;
- Доброволност и мотивиране на потребителите за ползване на социалните услуги;
- Подбор на лицата, пряко ангажирани в дейностите, съобразно техните личностни и социални качества и грижа за тяхната професионална квалификация и подкрепа;
- Работа в екип;
- Поверителност;
- Междуйнституционално сътрудничество, партньорство и готовност за сътрудничество с други организации и доставчици на услуги.

6.4 Управление на случай – на дете и на семейство/домакинство в риск

Работа по случай на семейство в риск – случаят е семейството в риск, по който се предоставят комплексни услуги за цялото семейство с фокус върху детето, подкрепяно в контекста на семейната среда.

Интегрираният подход изисква последователно да се прилагат някои от задължителните принципи на интервенцията за развитие на общности, а именно:

- Подкрепата и работата обхваща не само детето/индивида в риск, но с цялото семейство, голямото домакинство и близкото обкръжение на детето и общностната среда;
- Семейството се разглежда в контекста на общността, а не като изолирана социална единица. Подкрепата/интервенцията взема под внимание културните кодове в специфичната общностна среда, както при намесата за преодоляване на традиции, така и при изграждане на нови умения и нагласи.
- Екипът работи целенасочено за широка първична превенция и подкрепа за преодоляване на последиците от различните рискове за децата и семействата.

Структура на екипа работещ по случай:

- **Мултидисциплинарен екип** - Различните компоненти на интегрираните услуги се синтезират в съвместната работа на мултидисциплинарен екип. Наред с вътрешната специализация, членовете на този екип частично се допълват, без да се абсолютизира строгото разделяне на функциите на различните специалисти.
- **Мултиетничен екип** – персоналът на услугата е мултиетничен и задължително включва социални сътрудници от самите етнически общности, което е условие за успеха на работата, тъй като по този начин се отваря вход към общността и се улеснява изграждането на доверие и постоянен контакт с рисковите общности.

6.5 Обхват и съдържание на услугите

Този раздел включва описание на основните услуги и дейности по отношение на целите, целевите, съдържанието на дейностите, подходите и организацията на работата. Доколкото е възможно структурата на раздела следва логиката на услугите и целевите потребители. Услугите са групирани според съдържанието и характера на подкрепата, с уточнения за разликите при включването на различните типове рискови групи.

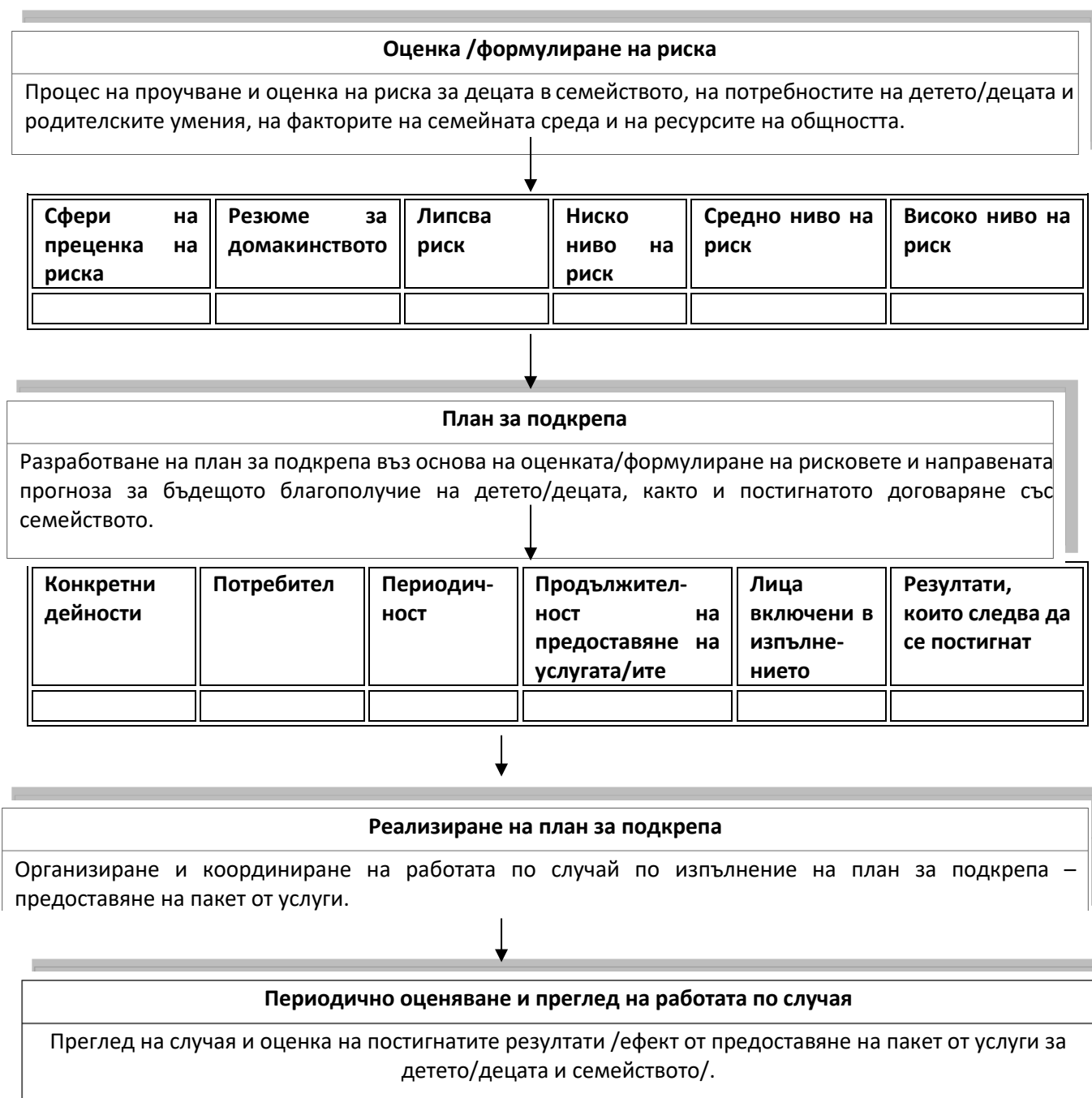
Социалните услуги и дейности са насочени към непълнолетни деца и семейства, в които са установени реални рискове за сключване на ранни детски бракове, negliжиране на проблемите до които ще доведат те и рисковете за физическото и психическото състояние на непълнолетните след сключване на брак в ранна възраст. Те са предназначени за целеви групи, за които е оценена необходимостта от системна интервенция и повече или по-малко интензивна социална работа със семействата, децата и тяхното близко обкръжение – посочени като **случаи на семейства, идентифицирани чрез мобилна работа и посещение на място.** При идентифицираните потребители – деца и семейства с потенциален риск, програмата обхваща семейството като цяло, а фокусът на интервенцията може да е детето, или семейството.

Логиката на предоставяне на услугите предполага индивидуално и конкретно планиране на услугите за отделния потребител – дете, семейство в потенциален риск – чрез обхващане в програми, разработени на основата на заключенията от оценката на потребностите и ресурсите за развитие на семейството / детето.

Описаните услуги – дейности и мерки се включват в програми с различни комбинации в зависимост от рисковете и потребностите на семействата, идентифицирани при картографирането на общностите.

6.5.1 Оценка на риска и план за подкрепа на семейството / домакинството в риск

Оценката на риска е метод, чрез който се осигурява връзка, последователност и непрекъснатост на процеса на подкрепа, и се изразява в организация и координация на всички дейности и услуги, които го съставляват. В този смисъл работата обхваща интервенциите както към детето и неговото семейство, така и към жизнената им среда, включително институциите, функциониращи в тази общност. Това представлява комбинация от хипотези, методи и средства, определящи интервенциите в зависимост от крайните цели в контекста, в който те се осъществяват. Основните стъпки за управление на случай на семейство в риск са оценка/формулиране на рисковете, планиране, реализиране и периодично преглеждане:

Потребителят трябва да бъде информиран и да разбере целта на оценяването и оценката, начинът на нейното извършване, продължителността и своята роля в този процес. Целта на информирането е да осигури участието на детето/децата и неговите родители/близки в оценката. Участието им е важно за обективността на оценката и за нейното действително центриране към нуждите на детето/децата.

Договарянето предполага реализиране на следните стъпки:

1. Информирание на разбираем за конкретните хора език за:

- какво налага оценката – установен е риск за детето/децата, какъв е този риск;
- защо СУОР извършва оценката – кой е екипът, който изготвя оценката, какво им дава право да се намесват в живота на семейството;
- какво предполага оценката – ще се провеждат срещи и разговори с детето/децата, с родителите, с други близки и роднини, с учители и други професионалисти;

2. Обсъждане на целта на оценката:

- разбиране на истинското състояние на нещата, защита на най-добрия интерес на детето/децата чрез предоставяне на адекватни услуги, чрез индивидуален план за работа по случай;

3. Обсъждане и разпределение на ангажиментите по реализиране на оценката:

- какво ще върши водещият случай: Ще проведе интервюта; с кого ще се срещне; от кого ще потърси становище; как той ще въведе другите специалисти в оценката, ако се предвижда това – ще организира срещи с други специалисти, ще придружи детето/децата и родителите на тази среща или ще уговори тази среща; как ще ги информира за промени в графика;
- Какво ще прави детето/децата;
- Ще присъства/т на срещите, ще сътрудничи/ат при набиране на информацията;
- Какво ще правят родителите: Ще сътрудничат при набиране на информация, ще се ангажират с провеждането на медицински или други изследвания, ще придружават детето/децата на срещите със специалисти, ще се опитват да съдействат за срещите с другия родител, да не настройва детето/децата или да го/ги манипулира/т при предоставяне на информация и пр.
- Колко време ще отнеме това.

Добре е да се обсъди времето, като се въведе и задължителният срок, като по този начин се изразява и уважение към детето/децата/родителите.

4. Обсъждане на същността на поверителността на информацията и нейните граници в отношенията между водещия случай и потребителя

Детето/децата и неговите/техните близки трябва да са наясно, че събраната информация ще се използва единствено и само за професионални цели - ще служи за изготвяне на оценка, ще се защитава като поверителна по съответната нормативна уредба, ще се обсъжда на екипни срещи, на супервизия, ще се предоставя на други институции, в зависимост от тяхната компетентност.

Проучването се извършва с различни методи – интервю, наблюдение, анализ на ситуация, психологически изследвания, медицински изследвания, педагогически характеристики и др. Разнообразието и коректността на методите е условие за обективност и надеждност на оценката. Методите, които водещият случай трябва да владее са наблюдение, интервю и анализ на ситуация и информацията.

Наблюдение – наблюдението, което има най-важно значение за изготвяне на оценката е т.н. клинично наблюдение. В социалната работа при използване на клиничното наблюдение би трябвало да се има предвид следното:

- да съществува възможност за непосредствен и продължителен контакт с наблюдавания - дете/деца и/или възрастен/възрастни;

- наблюдателите да са повече от един. Става дума за екипно наблюдение, което подпомага събирането на повече и по-разностранни данни, както особено тяхното интерпретиране и значение;
- точно, пълно и обективно регистриране на данните в досие, папка и развитие на случая.

При клиничното наблюдение е важно да се насочи вниманието към речта, действията, преживяванията на детето/децата в различни ситуации и при анализа да се отчита връзката между тях, като се има предвид, че разбирането на речта и поведението т.е. смисъла на казаното или показаното зависи от познаването на този, който говори и от контекста, в който това се случва. Разбирането на значението на думите или на действията изисква умения за интерпретация, те не се разбират еднозначно. Ето защо е необходимо данните от наблюдението да се свързват с другите данни и едва тогава да се анализират и интерпретират.

В зависимост от позицията на социалния работник в процеса на наблюдение, то може да бъде включено или анонимно. При анонимното наблюдение, социалният работник има възможността обективно да наблюдава явленията, без да участва в тях, т.е. той е единствено в позицията на наблюдател. При наблюдението се извеждат работни хипотези за случая.

5. Изготвяне на план за подкрепа, какво е важното за бъдещото благополучие семейството, как да се договаряме и да постигаме целите си, заложен в плана?

Социалният работник, водещ случая, заедно с екипа по случая са отговорни за изготвянето на план за подкрепа, който е съобразен с потребностите на детето/децата и мобилизира формалните и неформални ресурси на общността за задоволяването им.

За всяко семейство са планирани ресурсно обезпечени дейности/услуги, които са в най-добрия интерес на детето/децата и са насочени към осигуряване на стабилна и сигурна среда за развитието на детето/децата. Планът за подкрепа определя и систематизира целите /желаните резултати/, услугите, дейностите, сроковете и отговорниците за изпълнението им. Обхваща периода от преодоляване на непосредствения риск за детето/децата в семейството до създаване на стабилна среда, осигуряваща неговото/тяхното благополучие.

Планът за подкрепа се изготвя от социалния работник, заедно с екипа по случая, но тъй като е план на детето/децата и на семейството, при определянето на целите и дейностите трябва да бъде осигурено участието на детето/децата, в зависимост от възрастта и степента му/им на развитие, както и на семейството му /родители/законни представители и разширено семейство/, ако това е в интерес на детето/децата.

- Водещият случая социален работник сформира екип за изготвяне на плана за подкрепа, в който включва партньорите по случая, детето /в зависимост от възрастта и степента му на развитие, но задължително ако е над 10 години/ и семейството на детето, ако това е в негов интерес.
- Въз основа на формулираните рискове на случая и събраната информация се формулира крайна дългосрочна цел, насочена към осигуряване на стабилна и сигурна среда за благоприятното развитие на детето/децата, която се основава на прогноза за развитието на детето/децата при дадените обстоятелства и възможните промени.
- Определя основните етапи и области на работа, които отразяват концепцията му за развитие на случая във времето, необходимите интервенции и очакваните резултати на всеки етап. В съответствие с тях формулира краткосрочни междинни цели, които трябва да бъдат реално постижими и всяка междинна цел трябва да е стъпка към постигане на крайната цел.
- Определя дейности за постигане на всяка от краткосрочните междинни цели. Дейностите трябва да бъдат целенасочени, ресурсно обезпечени и точно разположени във времето. За всяка дейност се определят срок и отговорник за изпълнението ѝ в зависимост от необходимите за това компетенции, както и очаквани резултати.

Оценката/формулирането на риска и планът за подкрепа трябва да бъдат изготвени след събиране на цялостната информация по случая и констатираните рискове за детето/децата в семейството.

6. От какво зависи организирането, координирането и изпълнението на планираните дейности, какви пакети от услуги да предложим?

Водещият социален работник координира и осигурява изпълнението на дейностите в плана за подкрепа, чрез предоставяне на адекватни услуги, партньорство с други институции и организации и директна работа с детето/децата и семейството.

Координацията, наблюдението и контролът за изпълнението на Плана за подкрепа, се извършват чрез:

- Екипни срещи. Разпределението на отговорностите по изпълнението на отделните дейности предполага създаването, функционирането и реализирането на малки стъпки, в които участва екипа по случая семейство и самото семейство. Екипните срещи се осъществяват периодично по предварително изготвен график или извънредно по искане на някой от участниците. Резултатите от всяка проведена екипна среща се протоколират от социалния работник, водещ случая семейство и/или член на екипа. Срещите от тези малки стъпки дават възможност на социалния работник/екипа по случая да осъществява наблюдение върху изпълнението на дейностите и да реагира своевременно и адекватно на настъпващите промени.
- Срещи с детето/децата и семейството. Социалният работник, водещ случая договаря с детето/децата и семейството времето и мястото за провеждане на срещата/ите. На всяка среща се договаря следващата, като са възможни извънредни срещи при непредвидени обстоятелства или заявена потребност от страна на детето/децата или семейството. Срещите с детето/децата и семейството дават възможност на социалния работник/екипа по случая пряко да се запознае с резултатите от дейностите, да наблюдава и анализира въздействието им и да планира необходимите корекции в плана за работа по случай семейство.

7. Защо е важно да извършваме преглед на случая и оценка на постигнатите резултати?

Социалният работник, водещ случая семейство организира и провежда преглед на случая периодично, но не по-късно от 3 месеца. Направена е оценка на постигнатите резултати и на променените обстоятелства, на базата на която е актуализиран планът за работа по случай семейство.

Преглед на случая се провежда:

- периодично в срокове и на дати, договорени от екипа при изготвянето на плана за подкрепа в зависимост от прогнозираната динамика на случая;
- при значима промяна на обстоятелствата по случая;
- по искане на всяка от страните по случая (водещ случая, детето, родителите/законните му представители, членове на екипа по случая, ОЗД).

Водещият случая социален работник свиква среща за преглед на случая с участието на всички ангажирани партньори, детето/децата и семейството или лицата, които полагат грижи за него/тях. Прегледът на случая включва:

- Преглед на изпълнението.
- Отговорниците за изпълнението на всяка от заложените в плана дейности докладва пред екипа за резултатите от работата си по случая, като представя своя анализ за настъпилите промени (или липсата на промени) в контекста на съответната цел.
- Актуализиране оценката на случай семейство. При прегледа на случая се прави изследване и анализ на всички области от първоначалната оценка, като се акцентира върху областите, в които са предприети конкретни дейности.

Прегледът на постигнатите резултати и актуализирането на оценката по случая семейство може да доведе до следните **основни изводи**:

- заложените в плана подкрепа цел и дейности са все още актуални, тяхното изпълнение води до постигане на очакваните резултати, детето/децата продължава/т да има/т нужда от ползване на социални услуги и работата по случая трябва да продължи в същата посока;
- детето/децата продължава/т да има/т нужда от услуги, но планът за работа по случай семейство не е адекватен (поради заложените в него цели и/или дейности и/или начинът на тяхното изпълнение). В този случай се преминава към изготвяне на нов план за работа по случай семейство;
- в резултат на изпълнението на Плана за работа по случай семейство е постигната неговата цел и детето/децата вече няма/т необходимост от услуги, поради което се преминава към приключване на работата по случая и продължение в работа по програми/ателиета.
- Договаряне на дата за следващия преглед на случая.

Социалният работник, водещ случая, изготвя протокол от проведения преглед на случая. При необходимост се изготвят нови оценка на семейството и план за подкрепа, в които се нанасят промените от прегледа на случая.

6.5.2 Услуги и дейности за интензивна семейна подкрепа

- **Социално консултиране и подкрепа за децата и семействата с потенциален риск** –развиване на капацитета, умения, групов и индивидуална консултация в подкрепа на децата и семействата, за които се смята, че са рискови и има опасност от сключване на ранни детски бракове.
- **Индивидуални психологични консултации** за справяне с проблеми. При установена необходимост от подкрепа се предвижда индивидуална работа с деца и родители, които се нуждаят от по-задълбочена психологическа подкрепа, свързана с предотвратяването на съжителство в детска възраст/детски брак, грижите и възпитанието на децата, както и поясняване на риска от ранно отпадане на училище (неграмотност, безработица и др.). При необходимост консултациите се предоставят от квалифициран психолог – специалист по ранно детско развитие.
- **Социално-педагогическо консултиране** – дейности за промяна в разбирането и оценката на конкретни ситуации на затруднения във възпитанието и общуването с децата;
- **Социални, юридически, здравни и други консултации**, за да се информират семействата за техните права и задължения в грижите за децата, както и да се информират от рисковете от ранна детска бременност. Информирание и насочване към адекватни услуги в общността.
- **Посредничество и придружаване** – за осигуряване на достъп до обществени услуги и подобряване на социалните ресурси на семействата.
- **Груповата работа**, фокусирана върху различни цели в съответствие с идентифицираните потребности на рисковите групи.
- **Информирание и техническа помощ** за попълване на молби и документи.
- **Включване на семействата в програми и кампании** за широка превенция на рисковете за децата чрез информирание и промяна на нагласи в рисковите общности.

Услугите могат да се предоставят както в сградата на социалната услуга, така и на място при посещение на социални работници/сътрудници и на специалисти в рисковите общности и в домовете на семействата.

Предоставяне на индивидуална подкрепа. При тежки проблеми, които изискват спешна намеса **индивидуалната подкрепа започва незабавно преди включването в целеви програми** на деца/семейства в риск от сключване на ранни детски бракове. Опитът показва, че необходимостта от

спешна или частична подкрепа няма да е изключение. Тя е важен компонент от превенцията в уязвимите общности в различни форми и обем, като:

- Текуща първична подкрепа като информиране, насочване, посредничество, което се предоставя по време на идентифицирането на рисковете чрез обходите в уязвимите общности или непосредствено след посещението в домовете на хората – такава първична подкрепа като информиране, насочване към други услуги и институции може да се прави „в движение“ без да се влагат сериозни ресурси;
- Продължаваща подкрепа за рискови семейства от групи, за които в момента няма „отворена“ програма или все още не е направена задълбочената оценка на проблемите и нуждите, след която да бъдат включени в действащи програми. От гледна точка на обхвата на подкрепата имаме поне няколко варианта:
 - Продължаваща индивидуална подкрепа при „спешни“ ситуации за деца/семейства (при остър проблем, критична ситуация и пр.)
 - Препращане към ОЗД на случаи с висок риск за закрила на дете, идентифицирани в мобилната работа. След социалния доклад и оценката на ОЗД, може да продължи сътрудничеството с ОЗД или с другите социални услуги, които са по-опитни в подкрепа при тежък проблем/ситуация, но все още имат нужда от посредничеството на социалните работници, работещи по случая, за да изградят доверие сред хората от уязвимата етническа общност;
 - Малък обем дейности за информиране и пренасочване към други услуги и държавни/местни структури на хора/семейства, чиито проблеми остават извън или в основата на стълбичката на приоритетите на конкретната социална работа. В пряката си работа социалният работник трябва да контролира обема на такива случаи на „периферна“ подкрепа, за да не изискват инвестиране на сериозни усилия, но да спомагат за установяване на отношения на доверие между екипа и общността.

Решенията за формата и продължителността на индивидуалната интензивна подкрепа за отделни потребители (деца, семейства, бъдещи родители и пр.) се взема от екипа на основата на мобилната работа за проактивно идентифициране на семейства, деца, групи в риск. Събраната информация и наблюденията на екипа се обобщават и анализират за изготвяне на:

- **първична оценка** на рисковете и **индивидуалните потребности** (на семейства, деца, личности); в някои случаи по-късно ще се наложи допълнително правене на **задълбочена оценка** на потребностите;
- картографирането на рисковите групи с обобщаващ **анализ на груповите потребности** за дадена рискова група (общностни или групови потребности);

7 Методи и стъпки за създаване на мрежи от партньорства в подкрепа на общностната работа

Партньорството, широкото сътрудничество и допълването на усилията на мобилният екип с всички заинтересовани страни е водещ принцип при развиването и предоставянето на тези иновативни услуги.

7.1 Междусекторно партньорство и взаимодействие с институции

Сътрудничество и взаимодействие с институциите:

- Взаимодействие със системата на социалните услуги - ОЗД, ДСП, РДСП, социални услуги, и доставчици.
- Взаимодействие с всички държавни институции в свързаните сектори – образование, здравеопазване, заетост, инфраструктура и жилищна среда като РЗИ, РИО на МОМН, Бюра по труда и др.
- Взаимодействие с детски градини и ясли, училища, лични лекари, болници, МКБППМН, НПО и други.
- Взаимодействие с общински администрации в съседните общини от областта.
- Взаимодействие с местни или национални НПО, които работят в областта/общината и обхващат рисковите общности.

За осъществяването на съвместните дейности общината заедно с управителя на социалната услуга работеща по случая сключва конкретни споразумения с партньорите за установяване на начините и формите на сътрудничество, каналите за комуникация и своевременно обмен на информация – както текущо, така и при възникване на извънредна ситуация, която изисква спешна намеса. Необходими са договорености, а в редица случаи и сключени официални споразумения със следните партньори:

- РДСП, ДСП/ОЗД;
- Дирекция Бюра по труда;
- РЗИ, лични лекари, болница;
- РУО на МОН, училищата, включени в програмата за обучение на учителите и организиране на занятия в часа на класа по семейно планиране и сексуално здраве.

При стартирането на дейностите се провеждат срещи за популяризиране на предоставяните услуги и подкрепа за уязвимите общности.

Взаимодействие с други социални и смесени услуги. Важно е екипите от социални работници да работят в мрежа с отделите за закрила на детето, дирекциите за социално подпомагане, РДСП, с институциите в свързаните сектори – здравеопазване, образование, заетост; с действащите социални и други услуги, насочени към деца и рискови семейства.

Ефективността на предоставяната подкрепа за деца и семейства в риск от уязвимите общности зависи от **установяването на работни взаимодействия с другите социални и смесени услуги в областта.** Такова сътрудничество оптимизира работата и позволява да се „пренасочват“ потребители със специфични случаи за социална подкрепа, които изискват квалифицирани опитни специалисти. От своя страна, екипите оказват подкрепа на другите социални услуги за улесняване на контактите им с уязвимите етнически общности и им съдействат за „вход“ към рисковите семейства при работа по случаи в обособените квартали и отдалечени населени места. Тази функция е на предна линия при отварянето на системата за социална подкрепа към изключените рискови общности и обратно – при

отварянето на рисковите общности към социалните услуги. Широките услуги за първична превенция директно в тези общности, предоставяните възможности за по-гъвкава подкрепа за децата и семействата в риск без ограничения на процедурите на работа по случай с направление от ДСП, определят ключови характеристики на специфичното място в мрежата от социални услуги и мерки за социално включване.

Освен това в работата на екипите се предвижда сътрудничество и **оперативно взаимодействие с НПО**, които осъществяват конкретни програми в същите целеви общности:

- Общностни центрове и програми на НПО - от една страна, екипът може да насочва към тях идентифицирани случаи и рискови групи, а от друга – може да привлече координаторите на НПО към доброволческата мрежа, която сигнализира за високорискови семейства с момичета в риск от детски брак и ги информира за възможните услуги, предоставяни от съответния комплекс за социални услуги.
- Здравни програми на Глобалния фонд, насочени към етнически общности в областта;
- Националната мрежа на здравните медиатори.

7.2 Изграждане на мрежа от доброволци в общността за подкрепа на мобилните екипи

Широкото обхващане на изключените уязвими общности и изолирани групи в иновативните услуги на мобилните екипи и ефективното осъществяване на мобилния компонент на услугите изисква да се изгради неформална мрежа от доброволци и ресурсни хора в общината и областта. Мрежата от доброволци се развива на териториален принцип с цел постепенно да покрие всички целеви общности, които се обхващат.

Тази мрежа от доброволци изпълнява важна роля – от една страна, тя **улеснява отварянето на входа на мобилните екипи вътре в общностите**, за да се обхванат рисковите семейства в услугите, като в същото време чрез доброволците се **оптимизира набирането на информация** за проблемни случаи по места. От друга страна, доброволческата мрежа може да се превърне в ефективен лост за развиване на общността – **доброволците носят потенциал да се превърнат в „агенти на промяната”**, способни и мотивирани за предаване на послания, насочени към постепенна промяна на нагласите в уязвимите етнически общности.

Привлечените участници съдействат на доброволен принцип при идентифициране на проблемни случаи и насочването им към услуги, както и при осъществяването на контактите на екипа с рисковите общности/потенциални потребители на услугата по места. Профилът на потенциалните доброволци по места е изключително широк и разнообразен – здравни медиатори, кметове и кметски наместници, неформални лидери и инициативни хора, представители на местни НПО, общински съветници, инициативни млади хора и студенти от рисковите общности, учители, лични лекари и пр. Най-важните критерии за включване в доброволческата мрежа са познаването на уязвимите общности, проявяване на разбиране за проблемите, свързани с отглеждането на децата, авторитетът на тези хора сред рисковите общности и желанието им да помогнат за решаване на проблемите на децата и семействата в риск от тяхната общност. По този начин дори потребители на услугите, които проявяват повече интерес и желание да подпомогнат на своите съседи също могат да споделят информация за възможните услуги, или да информират екипите за проблемни случаи с висок риск за децата.

Дейностите за изграждане и координиране на доброволческата мрежа включват:

- (1) Идентифициране на доброволците – подготовка на първоначален списък с потенциални доброволци за отделните общности и населени места; установяване на контакт; привличане на местни авторитети, които да съдействат за мотивиране на хората. Препоръчително е постоянното разширяване на мрежата, тъй като опитът показва, че е нормално доброволците да се включват с

различна степен на активност и различна интензивност в зависимост от интересите си и свободното си време.

(2) Успешен инструмент за допълване на набелязаните доброволци може да бъде организирането на общи срещи с кметове и кметски наместници на общините и населените места, за да се разяснят целите и предлаганите услуги и да се поиска информация/контакти с хора по места, които да подкрепят усилията на екипа за достигане на услугите до най-уязвимите деца, семейства и групи в риск.

(3) Редовни срещи за мотивиране и информиране на доброволците с елемент на обучение, насочено към разпознаване на рисковете за децата и поне елементарно разбиране на услугите.

(4) Поддържане на постоянни контакти с доброволците – по телефон, при посещения по места за предоставяне на мобилни услуги и пр. При включването им в кампании в общността се предвиждат разнообразни форми на мотивиране и публично отбелязване на техния принос.

Неформалната мрежа от доброволци се координира основно от един от социалните сътрудници, но целият екип трябва да развие базови умения за работа с доброволци, мотивиране и зачитане на приноса на доброволците, тъй като при осъществяване на мобилните услуги всеки член на екипа ще контактува и с доброволците.

8 Приложения

8.1 Списък на приложенията към Наръчника в електронен формат

Анекс Е1: Резултати от теренното проучване на нагласите към детските бракове в изолирани ромски общности в България:

- Подробен доклад от теренното проучване: Детските бракове – предизвикателство и бариера за реализацията на младите роми в България:
<https://cega.bg/wp-content/uploads/2024/03/Summary-Report-DreamUp-Field-Survey-BG.pdf>
- SUMMARY OF THE DETAILED REPORT: Child marriages – a challenge and barrier faced by young Roma in Bulgaria:
<https://cega.bg/wp-content/uploads/2024/03/Summary-Report-DreamUp-Field-Survey-EN.pdf>
- Публикация - Мечтай Смело, Цели се Високо: Предизвикателствата пред борбата с детските бракове в България. София, 2024
<https://cega.bg/wp-content/uploads/2024/03/Summary-Book-DreamUp-BG.pdf>
- Резюме на книгата - Мечтай Смело, Цели се Високо:
<https://cega.bg/wp-content/uploads/2024/03/Summary-Book-DreamUp-EN.pdf>

Анекс Е2: Документация за предоставяне на услугите – СУОР

- Методика за предоставяне на социална услуга „Общностна работа“, разработена и пилотирана от УНИЦЕФ България по проект за пилотно прилагане на „Гаранция за детето“ на Европейския съюз в България. Фаза III от подготвителното действие на Европейската Комисия
- ФОРМАТ - Карта за ситуацията и рисковете в уязвими семейства и подкрепа към тях
- Образци, форми и указания за документиране на услугите

Анекс Е3: Доклад за правната рамка: Изключително тежкият проблем – “деца раждат деца”

8.2 Приложение 2: Правни аспекти

Случаите на ранни съжителства представляват сложен фактически състав от правоотношения от различни направления на правото.

С оглед успешната работа по случай на „деца жертва на ранен брак“ следва между отделните специалисти работещи по случая да се изгради **мултидисциплинарен екип на местно ниво**. Желателно е да се привлекат и външни експерти: от ДСП - началник ОЗД, Районна прокуратура, РУ – Полиция – инспектор „Детска педагогическа стая“, Районен съд, местни юридически експерти – адвокати.

Работата по случая започва с насочване за правен анализ на конкретния фактически състав и конкретните нужди от услуги на потребителя. (Работа на принципа всеки потребител отделен случай). Основната дейност е свързана с консултиране/насочване към съответния специалист, организиране на съдействие при изготвяне на необходимите образци, заявления и др. и придружаване до работещите външни специалисти, необходими на конкретния потребител на услугата. За постъпилия сигнал за наличие на ранен брак/ранна бременност задължително се информира ДСП - началник на отдел „Закрила на детето“.

Необходими са координираните усилия на всички ангажирани държавни институции на местно ниво съвместно с неправителствените организации за справяне с този изключително тежък проблем, при който „деца раждат деца“, за да се подобри перспективата пред непълнолетните родители и на техните рожби, както и да се предприемат подходящи мерки за превенция на ранните бракове/съжителства.

НОРМАТИВНИ АКТОВЕ:

1. Конвенцията за правата на детето на ООН
2. Конституция на Република България
3. Наказателен кодекс
4. Семейен кодекс
5. Кодекс на труда
6. Закон за закрила на детето
7. Закон за лицата и семейството
8. Закон за предучилищното и училищното образование

Принципи и норми за закрила правата на децата във връзка с ранните бракове

Конституцията на Република България гарантира спазването на основните права и социалната ангажираност на държавата към децата (чл. 47 КРБ), също така ангажира държавата с образователния процес и налагане на цялостната законодателна образователна рамка (чл.53 КРБ). В своята правна рамка действащата Конституция залага основния принцип на закрила на семейството и децата в текста на чл. 14, според който: „Семейството, майчинството и децата са под закрилата на държавата и обществото“, а опазването правата на децата в и извън семейната среда е превърнато в основен конституционен приоритет, в който смисъл националното ни законодателство разглежда посегателствата върху тях като най-тежко престъпление.

Според българското законодателство - Закона за лицата и семейството - децата под 14-годишна възраст нямат юридическа правоспособност – призната от закона способност да се изразява правнорелевантна воля. След навършване на 14-годишна възраст децата придобиват ограничена правоспособност – могат да извършват правни и фактически действия със съгласието на родителите си. След навършване на 16-годишна възраст те придобиват право на труд при специален ред и закрила на ГИТ „Инспекция по труда“, съобразно Кодекса на труда.

Наказателно-правни аспекти

В глава 4 Престъпления против брака семейството и младежта от Наказателния кодекс (НК) има норми, целящи да ограничат заживяването на съпружески начала с непълнолетни, като заживяването на съпружески начала с лице под 16-годишна възраст е престъпление. Съгласно чл.191 от НК, пълнолетно лице, което, заживее съпружески начала с лице от женски пол, ненавършило 16-годишна възраст, се наказва с лишаване от свобода до две години или с пробация, както и с обществено порицание.

Наказват се също лицата, склонили непълнолетни да заживеят на съпружески начала преди 16-годишна възраст. Съгласно ал.2, Пълнолетно лице, което склони или улесни непълнолетно лице от мъжки пол и лице от женски пол, което не е навършило 16-годишна възраст, да заживеят съпружески, се наказва с лишаване от свобода до две години или с пробация. Ал.3 предвижда по-тежко наказание - ако деянието по предходните алинеи е извършено с лице, ненавършило 14-годишна възраст, наказанието е лишаване от свобода от две до пет години.

Криминализирана е и „продажбата“ получаването на откуп от родител или друг роднина, за да разреши на лице от женски пол ненавършило 16-годишна възраст да заживее на съпружески начала, наказание е предвидено и за даващия откупа. Съгласно чл. 192. от НК: Родител или друг сродник, който получи откуп, за да разреши на своя дъщеря или сродница, ненавършила 16-годишна възраст, да заживее съпружески с друго, се наказва с лишаване от свобода до две години или с глоба до три

хиляди лева. (2) Същото наказание се налага и на този, който дава или посредничи при даването на такъв откуп.

В Раздел VIII /Разврат/ на глава втора от Наказателния кодекс се определя законовата възраст за съгласие за сексуален контакт – навършване на 14 години (чл. 151 НК). Сексуалното отношение с момиче под 14-годишна възраст се счита за престъпление, независимо дали детето е участвало доброволно или не. След навършване на 14-годишна възраст законът защитава детето от нежелано полово сношение чрез изискването да разбира „естеството и смисъла на деянието“.

Съгласно разпоредбите на чл. 177 от НК, лице, което като злоупотребява с родителската си власт, принуждава дете, което не е навършило 16 години, да съжителства съпругески с някого, подлежи на наказание. Според чл.178 от НК семейният откуп се счита за престъпление. Родител или друг роднина, който е получил откупа и позволява на дъщеря му или роднина на възраст под 16 години да живее с някого, подлежи на наказание.

Гражданско-правни аспекти

Семейно-правни аспекти. Бракът може да бъде сключен само при взаимно и свободно съгласие между мъж и жена – навършили 18 годишна възраст, дадено лично и едновременно пред назначеното длъжностно лице в съответната общинска администрация. Ранен граждански брак с непълнолетни е недопустим.

Чест проблем при раждането от малолетни и непълнолетни майки е липсата на желание за припознаване на детето от бащата. Съобразно чл.64 от Семейния Кодекс (СК), всеки родител може да припознае своето дете. Могат да бъдат припознати и заченати деца, както и починали деца, които са оставили низходящи наследници. Припознаване е допустимо и от непълнолетен родител. Припознаване може да извърши и родител, навършил шестнадесет години.

Съгласно чл. 69 от СК, произходът от бащата може да се установи с иск, предявен от майката - в тригодишен срок от раждането на детето или от детето до три години от навършване на пълнолетието. Когато искът е предявен от детето, призовава се и майката. Майката следва да извърши установяването на бащинството до навършване на три години на детето.

Осиновяване. Честа последица от съжителството на непълнолетни и/или от ранните бракове е осиновяването на роденото от съжителството дете, най- често поради невъзможност за полагане на грижи от майката и/или бащата, или нежелание на същите да полагат грижи за детето.

Причина за изоставянето на детето понякога е и неговото здравословно състояние – проблем обусловен от недостатъчното физическо развитие на майката, което води до раждане на деца с тежки увреждания. За този проблем също следва да се работи в посока на подпомагането на родители на деца с увреждания, за да се намали броя на оставените без родителска грижа деца. В тази посока са приети норми в Закона за интеграция на хората с увреждания и Закона за социално подпомагане.

Съгласно Семейния кодекс - глава осма Чл. 100:

(1) Осиновяването може да бъде пълно или непълно.

(2) Осиновяването е пълно: 1. когато осиновяваният е дете на неизвестни родители; 2. когато родителите са дали предварително съгласие за пълно осиновяване; 3. (доп. - ДВ, бр. 100 от 2010 г., в сила от 21.12.2010 г.) в случая по чл. 93, ал. 2 и 3 Осиновяване без съгласие на родителя се допуска, когато детето е настанено в социална или интегрирана здравно-социална услуга за резидентна грижа или приемно семейство и родителят в срок до 6 месеца от датата на настаняването по административен ред съгласно Закона за закрила на детето, без основателна причина не е поискал прекратяване на настаняването.

(3) В останалите случаи осиновяването може да бъде пълно или непълно. Видът се определя от лицата, чието съгласие се изисква по чл. 89. За извършване на осиновяването е необходимо съгласието на: 1. осиновяващия; 2. родителите на осиновявания; 3. съпрузите на осиновяващия

и на осиновявания; 4. осиновявания, ако е навършил четиринадесет години. (2) Съгласието на майката може да бъде дадено най-рано 30 дни след раждането. (3) Родителите на осиновявания дават съгласие и в случаите, когато са непълнолетни.

(4) Съгласието на лицата по ал. 1, т. 2 и 3 не се изисква, ако са малолетни или поставени под запрещение.

(5) При пълно осиновяване дирекция "Социално подпомагане" разяснява на лицата по ал. 1 последиците от допускане на осиновяването, преди да изразят съгласие. При непълно осиновяване разяснение се дава от съда.

(6) Лицата по ал. 1 представят декларация с нотариална заверка на подписа, че даденото от тях съгласие не е обвързано с материална облага.

Пълното осиновяване се извършва по специална процедура пред регионална дирекция социално подпомагане и дирекция "Социално подпомагане", където се водят съответните регистри за вписване на деца за пълно осиновяване и за кандидат-осиновители.

Детско право

В изпълнение на разпоредбите на Конвенцията за правата на детето и като основополагащ вътрешен нормативен акт за детското право е Законът за закрила на детето и от влизането му в сила (Обн. ДВ. бр.48 от 13 юни 2000 г.) този специален закон урежда правата, принципите и мерките за закрила на детето, органите на държавата и общините и тяхното взаимодействие при осъществяване на дейностите по закрила на детето, както и участието на юридически лица и физически лица в такива дейности. Той защитава най-добрия интерес на детето и му позволява да расте и да се развива в най-добрата възможна среда.

Законът за закрила на детето урежда правата, принципите и мерките за закрила на детето, отговорните държавни и общински органи и тяхното взаимодействие при осъществяването на дейностите по закрила на детето. Съгласно разпоредбите на Закона за закрила на детето всяко дете (лице на възраст под 18 години) има право на закрила за нормално физическо, психическо, морално и социално развитие и защита на неговите права и интереси (чл.10). Задължение на всеки гражданин, който узнае за дете, нуждаещо се от закрила, е да докладва незабавно на дирекция „Социално подпомагане“, на Държавната агенция за закрила на детето или на Министерството на вътрешните работи. Това задължение се прилага и когато такава информация се получава при упражняване на професия, която е обвързана с професионална тайна. От националните разпоредби става ясно, че макар и не непосредствено насочено към ранните бракове, нашето законодателство създава условия за тяхното предотвратяване и за закрила на детето.

Мерките за закрила в семейна среда са регламентирани в чл.23 от Закона за закрила на детето се изразяват в:

1. Осигуряване на педагогическа, психологическа и правна помощ на родителите или лицата, на които са възложени родителски функции, по проблеми, свързани с отглеждането, възпитанието и обучението на децата;
2. Насочване към подходящи социални услуги;
3. Консултиране и информиране на детето в съответствие с неговата възраст и със степента на неговото развитие;
4. Консултиране и съдействие по въпроси на социалното подпомагане и социалните услуги;
5. Съдействие за подобряване на социално-битовите условия;
6. Социална работа за улесняване връзките между децата и родителите и справяне с конфликти и кризи в отношенията;
7. Проучване на индивидуалните възможности и интереси на детето и насочването му към подходящо учебно заведение;

8. Съдействие за устройване на подходяща работа на нуждаещи се навършили 16-годишна възраст, при установените в трудовото законодателство условия; за което е необходимо разрешение на инспекцията по труда.
9. Насочване на детето към подходящи форми за ангажиране на свободното му време;
10. Съдействие на осиновителите при подготовката им за изпълнение на родителските им функции, самото осиновяване, както и защита на правата на детето при прекратяване на осиновяването;
11. Съдействие на лицата, които полагат грижи за деца, при подготовката и изпълнението на техните функции.

Мерките за закрила в семейна среда по чл. 23 се предприемат от ДСП по искане на родителите, настойниците, попечителите, лицата, които полагат грижи за детето, или на самото дете, както и по преценка на ДСП и се осъществяват от доставчици на социални услуги за деца или от ДСП. Мерките за закрила могат да се предоставят и в съчетание с други мерки за закрила по този закон.

Основания за настаняване извън семейството са регламентирани в чл. 25 от закона. "(1) Може да бъде настанено извън семейството дете: 1. чиито родители са починали, неизвестни, лишени от родителски права или чиито родителски права са ограничени; 2. чиито родители, настойници или попечители без основателна причина трайно не полагат грижи за детето; 3. чиито родители, настойници или попечители се намират в трайна невъзможност да го отглеждат; 4. което е жертва на насилие в семейството и съществува сериозна опасност от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие; 5. в случаите по чл. 11 от Конвенцията от 1996 г. (Конвенция за компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерките за закрила на децата /сключена на 19 октомври 1996 г.); 6. чиито родители, настойници или попечители са се съгласили и отказват да прекратят участието му в предаване по смисъла на Закона за радиото и телевизията и с това се създава опасност за неговото физическо, психическо, нравствено и социално развитие.

Настаняването на детето извън семейството се налага като мярка за закрила след изчерпване на всички възможности за закрила в семейството освен в случаите, когато се налага спешното му извеждане. Може да се стигне до прибегване на мерки за закрила извън семейството – настаняването на детето в семейство на близки и роднини или при професионално приемно семейство или център от семеен тип, както и до издаване на направление за ползване на подходящи социални услуги в зависимост от конкретния фактически състав. Настаняването става по административен (от ДСП) и по съдебен ред с оглед защитата на правата на детето и на родителите. Компетентен за налагането и прекратяването им е Районният съд по настоящия адрес на детето.

Съгласно Чл. 106. (1) от Закона за предучилищното и училищното образование, **формите на обучение са:** 1. дневна; 2. вечерна; 3. задочна; 4. индивидуална; 5. самостоятелна; 6. дистанционна; 7. комбинирана; 8. обучение чрез работа (дуална система на обучение).

(2) Училищното обучение се осъществява в дневна форма или във вечерна форма, освен в случаите, предвидени в този раздел. (3) Ученикът не може да се обучава в две или повече форми на обучение едновременно. Обучението в самостоятелната и в индивидуалната форма се организира за отделен ученик. Процедурата започва с подаване на Заявление за преминаване или прием в индивидуална форма на обучение. При преценка на директора на училището, че са налице условия за преминаване на ученика в индивидуална форма на обучение, той издава заповед, с която определя преминаването от една форма на обучение в друга. Смяната на формата на обучение се прави в началото на учебната година (чл. 85, ал. 2, изр. първо ППЗНП). Промяна на формата на обучение се допуска и по време на учебните занятия, когато се преминава от дневна в индивидуална или в самостоятелна форма на обучение.

8.3 Приложение 3: Образци на документи при случаи на насилие

ОБРАЗЕЦ

Декларация за извършено домашно насилие по чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН

Аз, долуподписаният/ата

.....

(трите имена на пострадалото от домашното насилие лице)

ЕГН, притежаващ/а лична карта №.....,

изд. на г. от МВР.....,

с адрес:

..... тел.:

с настоящата декларация и въз основа на чл. 9, ал. 3 от Закона за защита от домашното насилие,

ДЕКЛАРИРАМ

че:.....

(трите имена на извършителя на домашното насилие)

ЕГН, притежаващ/а лична карта №..... , изд. на
..... г. от МВР.....,

с адрес:

..... тел.:

с което лице съм в

на.....г. в часа, осъществил над мен акт на домашно насилие,
изразяващ се в следното:.....

.....

.....

.....

.....

Прояви на домашно насилие спрямо мен от същото лице извън гореописаното,
представляващи

са извършвани в предходни периоди от време, а именно:

.....

.....

.....

.....

Декларирам, че всичко описано по-горе отговаря на действителността и за верността му се подписвам, като ми е известна отговорността съгласно НК за заявени неверни данни в настоящата декларация.

дата:.....

Декларатор:.....

(подпис и три имена)

ДО

РАЙОНЕН СЪД

ГР.....

М О Л Б А

от ЕГН

с постоянен адрес:

.....

чрез адвокат

.....

против

..... ЕГН

с адрес:, тел.....

правно основание: чл. 8, ал.1, вр. с чл. 10, и чл.15,чл.16, чл. 18, ал.1 от ЗЗДН

УВАЖАЕМИ Г-ЖО/Г-Н РАЙОНЕН СЪДИЯ,

На г.. около ч. е извършено домашно насилие спрямо мен от

....., ЕГН,

адрес:

.....

изразяващо се в следните действия:

.....

.....

За описаното психическо и физическо насилие и тормоз наг, подавам настоящата молба, тъй съм под постоянен страх от ново насилие, включително и по тежки последици за здравето и живота ми, и този на детето ми.

Основните ни конфликти възникват от, ЕГН, след употреба на алкохол от негова страна.

От.....години живеем заедно, ответникът

.....

Подлаган/а съм на насилие от нея/него и преди това пак пред децата ни.

Извършителят на домашно насилие е лицето

..... ЕГН

с адрес:– съжителстващо лице и баща на детето ми.

Предвид на изложеното:.

УВАЖАЕМИ Г-ЖО/Г-Н РАЙОНЕН СЪДИЯ,

Моля да образувате на производство за налагане на мерки за защита срещу домашното насилие, като наложите на адрес:.

.....
.....
мерки за защита съобразно чл. 16, ал. 1 ЗЗДН), както следва:

1. задължаване на извършителя да се въздържа от извършване на домашно насилие;
2. забрана на извършителя да ме приближава като пострадало лице, жилището:

.....
и местата ми за социални контакти и отдих при условия и срок, определени от съда;

МОЛЯ да ми издадете заповед за незабавна защита. с която да задължите на извършителя да се въздържа от извършване на домашно насилие; като му наложите забрана на извършителя да ме приближава като пострадало лице, жилището в:

.....
и местата ми за социални контакти и отдих.

Прилагам и моля да приемете като доказателства:

1. Декларация по чл.9 от ЗЗДН.

Доказателствени искания;

Моля да допуснете до разпит двама свидетели при режим на довеждане;

ПРИЛОЖЕНИЯ:

1. Препис от настоящата за съда и страните;
2. адвокатско пълномощно.

МОЛИТЕЛ:

.....

ОБРАЗЕЦ

ДО
РАЙОННА ПРОКУРАТУРА
гр.....

СИГНАЛ

от

/ име, презиме, фамилия, ЕГН, точен адрес /

срещу

/ име, презиме, фамилия, ЕГН, точен адрес /

УВАЖАЕМА/И ГОСПОЖО/ГОСПОДИН ПРОКУРОР,

.....
/ кратко описание на фактите по случая, искането на жалбоподателя /
.....
.....
.....

.....
.....
.....

Моля да за Вашето съдействие и проверка по компетентност по отношение на изложените факти и обстоятелства

Приложение: /описва се, ако има такива/.

Дата:.....
гр.....,

Подпис:.....
/ /

ОБРАЗЕЦ

ДО
ДИРЕКЦИЯ СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ
ГР.....

СИГНАЛ

От.....

УВАЖАЕМА/И/ ГОСПОЖО/ГОСПОДИН.....

Екипът на (описва се социалната услуга или НПО) е ангажиран и работи по случая на

Описание на ситуацията:

Констатации:

Заключение:

Моля с оглед на вашите компетенции и с цел защита в максимална степен на правата на децата да предприемете необходимите действия за разрешаване на случая!

Екипът на остава на разположение за осигуряване на подкрепа за децата и семейството и за допълнителна информация по случая.

С уважение,

Ръководител